

Europejski Rok Dialogu
Międzykulturowego 2008

NARODOWE
CENTRUM
KULTURY

MPB
Muzeum Podlaskie
w Białymstoku

Inicjatywa Unii Europejskiej

CHRZEŚCJAŃSTWO

JUDAIZM

ISLAM

SPOTKANIA
ZE SZTUKĄ
SAKRALNĄ

W POSZUKIWANIU WSPÓLNYCH TREŚCI

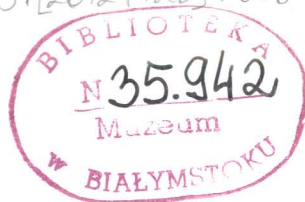
"Encounters with Religious Art – In Search of Common Ideas – CHRISTIANITY, JUDAISM, ISLAM" is an extended educational project carried out against a complex religious and national background. For the most part, the project consisted of workshops on religious architecture, music and art. By engaging in activities preceded by lectures or music shows, the participants discovered common ideas the three great religions share, so that they could try to understand and accept them. Though these activities concerned but a selection of issues related to the religions, they gave the participants a broader outlook on their basic assumptions. We discover the assumptions by studying Arabic calligraphy, creating presentations that discussed the symbolism of the Catholic and the Orthodox churches, the synagogue and the mosque, by listening to klezmer music or Gregorian chants, by reciting the Qur'an, and by writing icons, which are worshipped by Christians of both Eastern and Western rites. The awareness of differences and similarities thus gained, or the knowledge of ideas we share, is to help us create appropriate attitudes and promote them among those that surround us. It is also to help us function properly in the complex world of today in an unbiased and unaggressive way. The aim of events accompanying the project, which were open for the general public, such as the exhibition "CHRISTIANS, JEWS AND MUSLIMS IN THE PODLASIE REGION", concerts of religious music as well as screenings of films that show the tradition of multiculturalism both in Podlasie and in the whole country, was to enhance understanding of the other cultures and religions. We hope that the example of the youth, who cooperated with one another by engaging in discussions, listening, studying or preparing a Purim play, inspired the grown-ups or at least awoke their curiosity, no matter if they took active part in the public presentations or just looked on.

The value of the project resides also in the fact that it gives the youth a knowledge of religious art, its richness, the complexity of its symbolism and its historical legacy. Perhaps the skills or the interests discovered thanks to the project will influence the future life of some of its participants.

7.046.3:[26:27:28]:008

Andrzej Lechowski

Dyrektor Muzeum Podlaskiego w Białymstoku

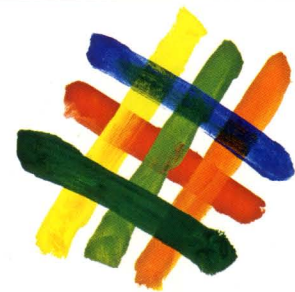
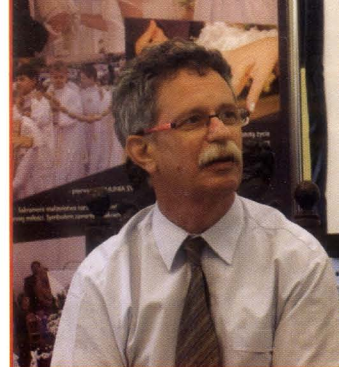
Wielokulturowość jest hasłem, które należy stale wypełniać nową treścią. Aby to jednak można było uczynić, trzeba najpierw definiować samo pojęcie. Ba, czasem zachodzi potrzeba „zinwentaryzowania” stanu posiadania, po to, aby stwierdzić czy mnogość kultur występuje już tylko w przekazie historii, czy może jest autentycznym zjawiskiem. Zastanawiając się nad problematyką wielokulturowości, odnosiliśmy ją do kolekcji zgromadzonych w Muzeum Podlaskim w Białymstoku.

Być może stosunkowo łatwo było wypełnić program Europejskiego Roku Dialogu Międzykulturowego, gdyż w zbiorach muzealnych od blisko 60 lat pojawiają się tematy tak bliskie dzisiejszemu definiowaniu tego zjawiska.

Od dziesięcioleci budowana była kolekcja ikon. Ukoronowaniem tej pracy było zorganizowanie w 2006 roku Muzeum Ikon w Supraślu. Z kolei w 1976 roku odrestaurowany został unikalny na skalę europejską zespół synagogalny w Tykocinie. Stało się to impulsem do kolekcjonowania w Muzeum pamiątek związanych z historią, kulturą i religią Żydów polskich. W tych samych latach rozpoczęto zbieranie zabytków kultury materialnej dokumentujących tradycję Tatarów, osiadłych na naszych ziemiach od XVII wieku.

W muzealnych zbiorach komponują się w wielokulturowy tygiel wątki polskie, białoruskie, litewskie, żydowskie, rosyjskie, niemieckie, orientalne. Nowe interpretowanie tych znaków, szukanie pomiędzy nimi podobieństw i różnic, jest zajęciem trudnym, ale też fascynującym. W końcowym efekcie uczy i pomaga w prowadzeniu dialogu, który odbywa się już po za murami muzeów.

Satysfakcją muzealnika jest to, że kolekcje gromadzone przez kustoszy nie okazały się zbiorem starych, nikomu niepotrzebnych przedmiotów. Europejski Rok Dialogu Międzykulturowego spowodował nową, inną możliwość wykorzystania pamiątek, świadectw, dzieł sztuki i rzemiosła w zrozumieniu problemów współczesnego świata.

Atk. 14/2009 /D

Krystyna Mazuruk

the Museum of Icons in Supraśl

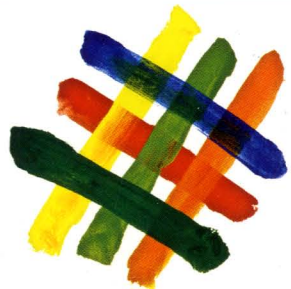
a division of the Podlaskie Museum in Białystok

ENCOUNTERS WITH RELIGIOUS ART -IN SEARCH OF COMMON IDEAS

– CHRISTIANITY, JUDAISM, ISLAM” is an extended educational project carried out against a complex religious and national background. For the most part, the project consisted of workshops on religious architecture, music and art.

By engaging in activities preceded by lectures or music shows, the participants discovered common ideas the three great religions share, so that they could try to understand and accept them. Though these activities concerned but a selection of issues related to the religions, they gave the participants a broader outlook on their basic assumptions. We discover the assumptions by studying Arabic calligraphy, creating presentations that discussed the symbolism of the Catholic and the Orthodox churches, the synagogue and the mosque, by listening to klezmer music or Gregorian chants, by reciting the Qur’an, and by writing icons, which are worshipped by Christians of both Eastern and Western rites. The awareness of differences and similarities thus gained, or the knowledge of ideas we share, is to help us create appropriate attitudes and promote them among those that surround us. It is also to help us function properly in the complex world of today in an unbiased and unaggressive way. The aim of events accompanying the project, which were open for the general public, such as the exhibition “CHRISTIANS, JEWS AND MUSLIMS IN THE PODLASIE REGION”, concerts of religious music as well as screenings of films that show the tradition of multiculturalism both in Podlasie and in the whole country, was to enhance understanding of the other cultures and religions. We hope that the example of the youth, who cooperated with one another by engaging in discussions, listening, studying or preparing a Purim play, inspired the grown-ups or at least awoke their curiosity, no matter if they took active part in the public presentations or just looked on.

The value of the project resides also in the fact that it gives the youth a knowledge of religious art, its richness, the complexity of its symbolism and its historical legacy. Perhaps the skills or the interests discovered thanks to the project will influence the future life of some of its participants.

Krzysztof Mazuruk

Muzeum Ikon w Supraślu

Oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku

„SPOTKANIA ZE SZTUKĄ SAKRALNĄ - W POSZUKIWANIU WSPÓLNYCH TREŚCI

– CHRZEŚCIJAŃSTWO, JUDAIZM, ISLAM”, to zbudowany projekt edukacyjny przeprowadzony na złożonej płaszczyźnie religijnej oraz narodowościowej. Jego główną częścią były warsztaty w zakresie architektury, muzyki i sztuki sakralnej.

Uczestnicy poprzez działania praktyczne poprzedzone wykładem, projekcją czy też pokazem muzycznym odkrywali wspólne treści łączące trzy wielkie religie, po to aby spróbować je zrozumieć i zaakceptować. Owe działania choć poruszały jedynie wybrane zagadnienia z poszczególnych religii, dawały możliwość szerszego spojrzenia na główne ich założenia. Dotykamy ich zarówno ucząc się kaligrafii arabskiej, jak i tworząc prezentacje omawiające symbolikę kościoła, cerkwi prawosławnej, synagogi czy meczetu, słuchając muzyki klezmerskiej, śpiewów gregoriańskich, recytując Koran, a także pisząc ikonę, otaczaną czcią przez chrześcijan wschodniego i zachodniego obrządku. Zdobyta w ten sposób świadomość różnic i podobieństw, wiedza na temat łączących nas treści ma być pomocna w kształtowaniu postaw, a także w przenoszeniu ich na własne środowiska. Służyć ma również we właściwym funkcjonowaniu w skomplikowanej przestrzeni współczesnego świata, bez uprzedzeń i agresji.

Także imprezy towarzyszące, otwarte dla szerokiej publiczności, organizowane w ramach projektu, takie jak wystawa „CHRZEŚCIJANIE, ŻYDZI, MUZUŁMANIE NA PODLASIU”, koncerty muzyki sakralnej, jak również projekcje filmów ukazujących tradycje wielokulturowości zarówno na Podlasiu jak i w całym kraju, służyły budowaniu zrozumienia dla innych kultur i religii. Przykład współpracującej ze sobą młodzieży, podejmującej dialog, słuchającej, uczącej się, czy choćby bawiącej się w purymowy teatr, był dla nas nadzieją inspirującą lub co najmniej zastanawiającą dla dorosłej publiczności, która wzięła udział w prezentacjach publicznych, czy też była jedynie ich obserwatorem.

Wartość tego projektu to również przekazana młodzieży wiedza o sztuce sakralnej, o bogactwie i złożoności jej symboliki, a także historycznym dziedzictwie. Być może odkryte podczas zajęć umiejętności lub pobudzone zainteresowania wpłyną na dalsze życie niektórych z uczestników Spotkań ...

DIALOGUE CONSISTS IN BUILDING RECIPROCITY

This statement delimited the scope of the discussion – a free, unrestricted exchange of views and reflections on multicultural dialogue, in the broad sense of the phrase. The guests, who came from various cultures and represented various religions, spoke from the point of view of their personal experience to express their opinions, often supported with historical or theological arguments. The discussion introduced a whole range of activities undertaken within the framework of "Encounters with Religious Art ...". In a sense, it was to make the audience, and especially the participants of the workshops, aware of what a vast and complex issue multiculturalism is and to show them the levels on which it is possible to hold a dialogue, or reach agreement. Thus we began the search of common ideas ...

DIALOG TO BUDOWANIE WZAJEMNOŚCI

W obrębie tego stwierdzenia przewidziana została dyskusja, w założeniach swych mającą być nieskrępowaną schematami wystąpień, wymianą poglądów i refleksji na temat szeroko rozumianego dialogu międzykulturowego. Zaproszeni goście wywodzący się z różnych kultur, wyznający różne religie, mogli przez pryzmat własnych doświadczeń wyrazić swe opinie, często poparte historyczną czy teologiczną argumentacją. Dyskusja ta była wstępem do całego szeregu działań podjętych w ramach „Spotkania ze sztuką sakralną ...”. Miała w pewnym sensie uświadomić zebranej publiczności, a w szczególności uczestnikom warsztatów, jak złożonym i wielowątkowym jest temat wielokulturowości oraz na jakich płaszczyznach może być budowany ów dialog czy porozumienie. Tak też rozpoczęliśmy poszukiwanie wspólnych treści ...

CHRISTIANITY

JUDAISM

ISLAM

SACRED
ART
MEETINGS

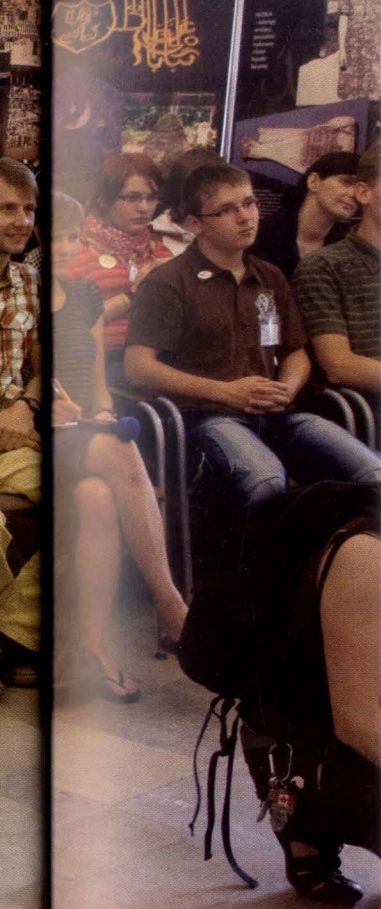
IN SEARCH OF COMMON IDEAS

THE CONFERENCE - DEBATE

DIALOGUE IS CREATION OF MUTUALITY

MUZEUM OF ICONS IN SUPRASL, 1TH JUNE 2008

KONFERENCJA I PANEL DYSKUSYJNY DIALOG TO BUDOWANIE WZAJEMNOŚCI

MUZEUM IKON W SUPRAŚLU, 1 LIPCA 2008

WROGOŚĆ I DYSKURS

– RELIGIE PNIA ABRAHAMOWEGO U SWEJ GENEZY

DYSKURS MIĘDZYRELIGIJNY, A WYZWANIA WSPÓŁCZESNOŚCI

Marzeniem polityków Zachodu po upadku Związku Radzieckiego i wygaśnięciu zimnej wojny był projekt polityczny, ale też kulturowy i gospodarczy – całkowitej westernizacji reszty świata, to znaczy system takich działań, które by sprawiły, iżby reszta świata uznała wartości wypracowane w ramach cywilizacji Zachodu jako wartości uniwersalne, zatem – wszystkich obowiązujące. W dalszej kolejności, zdaniem rzeczników tego projektu, nastąpi unifikacja świata na płaszczyźnie politycznej i gospodarczej. Nastąpi zatem czas wiecznego pokoju i dobrobytu. Istny raj na ziemi. Jeden Pasterz i jedna owczarnia, jak mówi Pismo Święte. Wnikliwi analitycy, tacy jak Zbigniew Brzeziński, raczyli jednak zauważyć, że nie będzie to proces łatwy, ani bezkrwawy. Faktycznie może on się dokonać tylko pod polityczną, ideologiczną i co więcej – militarną kuratelą Stanów Zjednoczonych.¹

Dwadzieścia lat, które upłynęły od upadku Związku Radzieckiego i zakończenia zimnej wojny, musiały wielce rozczarować twórców i propagatorów tej ideologii. Cywilizacje „niezachodnie” okazały nieoczekiwany opór wobec tego typu projektu, powstały liczne ruchy fundamentalistyczne nawołujące do powrotu pierwotnych wartości religijnych, a także liczne organizacje terrorystyczne ze wszystkimi znanymi dziś, bardzo bolesnymi skutkami tego typu ideologii.

Rdzeniem każdej cywilizacji jest tradycja religijna. Tak twierdzą wybitni znawcy tej problematyki: Oswald Spengler, Arnold Toybee, Max Weber, Samuel Huntington i inni. Światowy pokój zapewniony może być przede wszystkim przez dyskurs międzycywilizacyjny, a zatem również – międzyreligijny, nie zaś poprzez akcje militarne. Punktem wyjścia takiego dyskursu powinno być poszukiwanie tego, co łączy, a więc wspólnych wątków różnych tradycji religijnych.

Celem tego wystąpienia będzie zatem przypomnienie rzeczy dobrze znanych, rzadko jednak uświadamianych. Zarówno w starotestamentowej opowieści o Patriarchach, jaki i w przekazach Nowego Testamentu widoczne są wspólne korzenie i wspólne wątki teologiczne trzech wielkich religii: judaizmu, chrześcijaństwa i islamu.

¹ Zob. Zbigniew Brzeziński: *Wielka szachownica*, Warszawa 2002.

DZIEJE PATRIARCHÓW

Starożytny judaizm był od początku religią unikalną. Wyróżniało go wiele cech nieznanych innym religiom starożytności. Przede wszystkim więc judaizm był religią „przymierza”, swoistej umowy między ludem Izraela, a jego Bogiem. W umowie tej zawarta została obietnica stałej troski Boga o swój lud i zapewnienia wyróżnionej pozycji wśród wszystkich ludów świata. Umowa ta po raz pierwszy zawarta została z Abrahamem i miała ona charakter raczej umowy „rodowej” zawartej z Bogiem. Przymierze powtórzone zostało i ostatecznie „przy pieczętowane” umową Boga Jahwe z Mojżeszem.

Kilka słów zatem o Abrahamie, który uchodzi za protoplastę Izraelitów, Arabów i Edomitów, a jednocześnie za ojca trzech wielkich religii monoteistycznych.

W Księdze Rodzaju mówi się, iż Abraham, podobnie jak jego przodkowie, mieszkali w „Ur Chaldejskim”². Bóg kazał Abrahamowi opuścić Ur i udać się do Kanaanu, czyli dzisiejszej Palestyny.³ (...)

(...) Ur, z którego miał pochodzić Abraham, jest dziś miastem położonym na terenie Iraku, w starożytności stolica jednego z państw sumeryjskich. Abraham pierwotnie nazywał się Abram, co w języku aramejskim oznaczało „bożego ulubieńca”. Abrahamem miał go nazwać sam Bóg. Powiedział:

*„I nie będzie dalej zwane imię twoje Abram, ale będzie imię twoje Abraham; albowiem ojcem wielu narodów postanowiłem cię.”*⁴ Abraham oznacza zatem „ojciec wielu”. Przymierze z Bogiem oznacza więc w tym przypadku, iż Abraham pozostanie zawsze wierny i posłuszny swemu Bogu, Bóg zaś wynagrodzi tę wierność Abrahama po pierwsze pomnożeniem jego potomstwa do niezliczonych rozmiarów, po drugie zaś oddaniem w jego władztwo pięknej i bogatej ziemi Kanaan. W Księdze Genезis czytamy:

*„I rzekł Pan do Abrahama. Podnieś teraz oczy swe i spojrzysz z miejsca, na którym jesteś teraz: na północ, i na południe, i na wschód i na zachód słońca. Wszystką bowiem ziemię, którą ty widzisz, dam tobie i nasieniu twemu aż na wieki. A rozmnożę nasienie twoje jako proch ziemi, bo jeśli kto będzie mógł zliczyć proch ziemi, tedy i nasienie twoje zliczone będzie. Wstańże, zachódź tę ziemię wzdłuż i w szerz, bo ją tobie dam.”*⁵

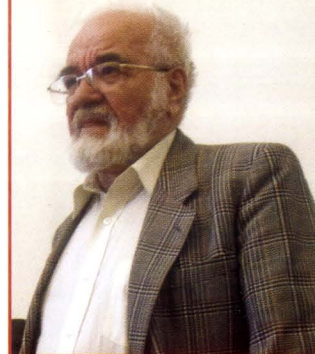
(...) Abraham opuścił Ur wraz ze swą żoną Sarą. Sara była jednak bezpłodna, co stawiało pod znakiem zapytania zawartą w Przymierzu boską obietnicę, iż pokolenie Abrahama będzie liczyć tyle, co gwiazd na niebie czy ziaren piasku na ziemi. Pomijając jednak tekst boskiej obietnicy, tak jak on przedstawiony jest w Biblii, Izraelici wówczas nie znali idei życia pozagrobowego jako nagrody czy też kary za życie doczesne, nie znali idei pośmiertnego zadośćuczynienia. Nagrodą za cnoty mogło być tylko długie życie doczesne i liczne potomstwo. Bepłodność zatem była rodzajem przekleństwa, czymś tragicznym i poniżającym. W tej, na swój sposób dramatycznej sytuacji, Sara proponuje Abrahamowi, by ten spłodził potomka z jej niewolnicą, Egipcjanką Hagar, co też się stało. Hagar

² Rdz. 11, 27-32.

³ Tamże 1-9, 12.

⁴ Gen., 5, 17.

⁵ Gen., 13, 14-17.

urodziła Abrahamowi syna Izmuela. Rodzinę Abrahama odwiedza jednak Bóg i podczas gościnnej uczty obiecuje Sarze, iż za rok urodzi syna. Tak się też stało. Sara urodziła Abrahamowi syna - Izaaka. Kobiety jednak zaczęły się kłócić ze sobą, Sara zażądała pozbycia się Hadar z domu wraz z małym synem Izmaelem. Ociągając się przez czas jakiś, Abraham pozbył się Hadar i Izmela odprowadzając ich do puszczy. Przeżyli dzięki troskliwej opiece boskiej. Dorosłszy, Izaak był świętym łucznikiem, ożenił się z Egipcjanką. Tyle tekst Biblii. Według Koranu, był on praojcem ludów arabskich, pierwszym muzułmaninem, praojcem muzułmanów.

Bóg jednak doświadczył Abrahama w sposób okrutny: kazał swego ukochanego i jedyne go syna Izaaka złożyć Bogu w ofierze przez zabicie i spalenie na ołtarzu. Biblia opisuje to w sposób bardzo drobiazgowy.⁶ W ostatniej chwili anioł powstrzymuje Abrahama przed zabicie Izaaka, Abraham składa w ofierze zapłatanego w krzakach barana. Opowieść ta doczekała się ogromnej ilości komentarzy teologicznych, egzegetycznych, filozoficznych zarówno w judaizmie jak też w chrześcijaństwie i islamie. Odślania ona istotę wiary i relacji między człowiekiem a Bogiem w tych religiach traktowanych jako religie „pnia Abrahamowego”.

(...)

Kiedy Izaak skończył 40 lat Abraham wysłał w rodzinne strony swego ulubionego sługę, żeby przywiózł stamtąd Izaakowi żonę ze swego rodu. Sługa przywiózł Izaakowi Rebekę. Zaszła w ciążę, podczas której stwierdziła, iż nosi w swym łonie bliźniaki. Ztroskana czy aby wszystko jest w porządku, zapytała o to Pana.

„I rzekł jej Pan: dwa narody są w żywocie twoim i dwojaki lud z żywota twego rozdzieli się, a jeden lud nad drugi lud mniejszy będzie i większy będzie służył mniejszemu.”⁷

Pierwszy urodził się Ezaw, który był „jako szatan kosmaty”⁸. Drugi urodził się Jakub. *„A gdy urosły dzieci – czytamy dalej w Biblii – Ezaw był mężem w myślistwie biegłym i rolnikiem, a Jakub był mężem prostym mieszkający w namiotach.”⁹*

Jak wynika z opowieści biblijnej w domu Izaaka nie działo się najlepiej. Izaak bardziej kochał Ezawa niż Jakuba, wiedział bowiem, że to ten pierwszy ciężko pracując dba o zasobność domu i o to, by było, co trzeba, na stole. Odwrotnie Rebeka – ta bardziej kochała Jakuba; można się domyślać, że dlatego, iż krządała się koło niej przy kuchni.

Razu pewnego przyszedł Ezaw do domu po pracy śmiertelnie zmęczony i głodny. Poprosił Jakuba o jakąś strawę, bo, jak sam powiedział, że zmęczenia i głodu umiera. Jakub postawił warunek: nakarmi go, jeśli w zamian Ezaw odstąpi mu swe pierworództwo. Ezaw wyrzekł się pierworództwa pod przysięgą. W zamian Jakub dał mu kawałek chleba i miskę soczewicy.

Kiedy Izaak zestarzał się, ośleplł i czuł, że jest bliski śmierci, zawołał do siebie swego ukochanego syna Ezawa i powiedział: weź swój łuk, pójdź w pole, upoluj jakąś zwierzynę i przygotuj mi smaczne jedzenie, a ja ci udzielę błogosławieństwa. Ezaw zrobił, co mu kazano: poszedł na polowanie. Rozmowę słyszała Rebeka, ugotowała smaczną strawę, przebrała Jakuba w ubrania Ezawa, obwinęła jego ręce nogi i szyję w kozłą skórę i kazała mu iść do ojca po błogosławieństwo. Pomińmy podejrliwości Izaaka, podstęp się udał: Izaak uwierzył, iż ma przed sobą Ezawa i udzielił Jakubowi błogosławieństwa.

⁶ Gen., 1-19, 22.

⁷ Gen., 24-25.

⁸ Gen., 25.

⁹ Gen., 24-27.

Ta biblijna opowieść miała i ma nadal doniosłe konsekwencje dla judajskiej, chrześcijańskiej, islamskiej teologii. Pytania natury moralno-teologicznej, które ewokuje opowieści o ofiarowaniu Izaaka przez Abrahama tu zostają pogłębione. (...)

JUDAIZM A PIERWOTNE CHRZEŚCIJAŃSTWO

Judajskie źródła chrześcijaństwa i judaisto-żydowski charakter pierwotnych gmin chrześcijańskich dla nikogo z badaczy nie wzbudza wątpliwości. Kursujący przez prawie dwa tysiące lat slogan: „Żydzi zamordowali Chrystusa” nie ma nic wspólnego z rzeczywistością, mimo to w dalszym ciągu jest żywą tezą chrześcijańskiego antysemityzmu, czego najbardziej spektakularnym przykładem może być głośny film *Pasja* z entuzjazmem przyjęty przez niektóre środowiska katolickie. Na śmierć skazać Jezusa mógł tylko Piłat, namiestnik cesarza na Judeę, przy czym uczynić to Piłat mógł tylko za przestępstwo polityczne. Wierzenia i kultury religijne poddanych mało w tym czasie cesarza interesowały. Poza nielicznymi wyjątkami, panowała wówczas religijna tolerancja. Jezus mógł być zatem skazany przez Piłata na śmierć przez ukrzyżowanie jako groźny buntownik mniający się królem Żydów. Tak też się stało. Świadczy o tym między innymi ironiczny napis, który Piłat kazał umieścić na krzyżu Jezusa: „Jezus z Nazaretu Król Żydowski”. Argumentem za takim oskarżeniem mógł być wjazd Jezusa do Jerozolimy i triumfalne powitanie tłumów. Jest rzeczą oczywistą, iż Żydzi witali Go tak nie jako założyciela nowej religii, chrześcijaństwa, ale jako Mesjasza przepowiadanego przez proroków, który wyzwoli Żydów z rzymskiej niewoli. Ewangelie nie wyjaśniają, dlaczego tydzień później ci sami Żydzi zajadłe żądali ukrzyżowania Jezusa. Ewangelie jednak pisane były pięćdziesiąt lat później. Pierwszą była Ewangelia św. Marka, człowieka młodego, który nie znał osobiście Jezusa, ani nie pamiętał tamtych czasów, był on „sekretarzem” św. Piotra i pisał to, co mu św. Piotr powiedział. Piotr działał w Rzymie, wśród pogan i jest zrozumiałe, że zależało mu na tym, by wina za śmierć Jezusa jak najmniej obciążała rzymskiego namiestnika. Teksty Ewangelii mówią jednak o wahaniach Piłata z ostatecznym wydaniem wyroku. Miał wiele wątpliwości. Jezus w tym mu nie pomagał. Na pytanie: „czy jesteś królem żydowskim?” – dawał odpowiedź wymijającą. Ma się wrażenie, że gdyby Jezus chciał, mógłby bez większego trudu uniknąć śmierci, uwolnić też Piłata od ciężkiej dla niego decyzji skazującej. Według niektórych tekstów apokryficznych Piłat zakończył życie samobójstwem. Załóżmy na chwilę, że po wahaniach, które przeżywa Piłat, wydaje on wyrok uniewinniający i każe Jezusa uwolnić. Co by wówczas było z historią Zbawienia? Nie byłoby Zmartwychwstania i nie byłoby chrześcijaństwa.

Relacjonujemy jednak dalsze dzieje Jakuba. Izaak postępuje wobec Jakuba podobnie, jak wobec niego postąpił jego ojciec Abraham: zabrania żenić się z Kanaanką, chce, żeby Jakub pojechał do Mezopotamii, do jego wuja Laban, brata matki Jakuba Rebeki – i wziął za żonę, którąś z jego córek. Tak też Jakub zrobił. W drodze do rodzinnych stron Abrahama w pewnym miejscu Jakub zatrzymał się na nocleg, podłożywszy sobie pod głowę kamień. We śnie ujrzał drabiną opartą z dołu o ziemię wierzchołkiem sięgającą nieba, a także aniołów, którzy wchodzili na górę i schodzili w dół. Na samym szczycie drabiny stał Bóg, który przemówił do Jakuba:

„Ja jestem Pan, Bóg Abrahama i Bóg Izaaka. Ziemię, na której leżysz, oddaję tobie i twemu potomstwu. A potomstwo twe będzie tak liczne jak proch ziemi, ty zaś rozprzestrzenisz się na zachód i na wschód, na północ i na południe. (...) Ja jestem z tobą i będę cię strzegł, gdziekolwiek się udasz, a potem sprowadzę cię do tego kraju. Bo nie opuszczę cię dopóki nie spełni się to, co obiecuję.”¹⁰

Jakub obudził się przerażony. Powiedział do siebie: *„O, jakże miejsce to przejmuję grozą! Prawdziwie jest to dom Boga i droga do nieba.”*¹¹ Kamień, na którym spał, postawił jako stelę, miejsce, które przedtem nazywało się Luz, nazwał imieniem Betel (Dom Boga). Pozostało ono na wieki świętym miejscem dla Żydów, dziś jest to niewielkie miasto położone 19 km na północny wschód od Jerozolimy.

Drugie spotkanie Jakuba z Bogiem miało miejsce dwadzieścia lat później, podczas powrotu Jakuba od Labana do Kanaanu i miało przebieg o wiele bardziej dramatyczny. Jakub wracał z całą karawaną, stadami, żonami, nałożnicami i dziećmi. W drodze otrzymał informacje, iż na spotkanie z nim idzie jego brat Ezaw w sile czterystu uzbrojonych ludzi. Jakub się przeraził spodziewając się okrutnej zemsty brata za skradzione mu pierworództwo i błogosławieństwo ojca. Wysłał do Ezawa posłów z bogatymi darami, podzielił ludzi i stada na dwie części, by w przypadku starcia zbrojnego uchronić część majątku i najbliższych mu ludzi pozostających w odwodzie. Sam zaczął modlić się żarliwie prosząc Boga o ochronę, przypominając, że przecież to mu obiecał.¹² Wszystko się działo nad „potokiem” Jabbok; przeprawiwszy wszystko i wszystkich przez potok, Jakub wrócił sam na drugi brzeg. Wówczas nastąpiło to dziwne zdarzenie sprawiające wiele kłopotów interpretatorom, niezwykle jednak ważne w opowieści biblijnej. Przytoczę je w całości.

„Gdy zaś wrócił i został sam jeden, ktoś zmagał się z nim aż do wschodu jutrzeńki, a widząc, że nie może go pokonać, dotknął jego stawu biodrowego i wywichnął Jakubowi ten staw podczas zmagania się z nim. A wreszcie rzekł: „Puść mnie, bo już wschodzi zorza!” Jakub powiedział: „Nie puszczać cię, dopóki mi nie pobłogosławisz!” Wtedy tamten go zapytał: „Jakie masz imię?” On zaś rzekł: „Jakub”. Powiedział: „Odtąd nie będziesz się zwał Jakub lecz Izrael, bo walczyłeś z Bogiem i z ludźmi, i zwyciężyłeś”. Potem Jakub rzekł: „Powiedz mi, proszę, jakie jest twoje imię?” Ale on odpowiedział: „Czemu pytasz mnie o imię?” – pobłogosławił go na owym miejscu.

Jakub dał temu miejscu nazwę Penuel, mówiąc: *Mimo, że widziałem Boga twarzą w twarz, jednak ocalałem me życie. Słońce już wschodziło gdy Jakub przechodził przez Penuel utykając na nogę.”*¹³

W ten oto dziwny sposób Jakub, którego znamy z poprzedniej narracji biblijnej jako oszusta i raczej pechowca, staje się protoplastą narodu żydowskiego, Izraela. Abraham był ojcem trzech narodów: Żydów, Arabów i Edomitów, Izaak dwóch narodów: Żydów i Edomitów, potomków Ezawa, Jakub tylko Żydów (...).

Kim jednak był ów „ktos”, którego Jakub pokonał, uzyskując przez to godne miano „Izraela”. Z tekstu wynika, że był to Bóg – tak sam oświadcza i tak o nim mówi Jakub. Jednak z punktu widzenia dzisiejszych chrześcijańskich czy judajskich wyobrażeń o Bogu trudno się zgodzić z opowieścią, w której Wszechmocny przez całą noc zmagają się ze śmiertelnikiem nie będąc w stanie go pokonać, a jedyne, co mógł mu zrobić, to wywichnąć staw biodrowy. Czasem mówi się zatem, że Jakub walczył z aniołem, co niewiele zmienia, trudno bowiem wyobrazić sobie, że wysłaniec boży, anioł nie mógł sobie poradzić zmagając się przez całą noc

¹⁰ Gen., 13-15, 18.

¹¹ Gen., 17, 28.

¹² Gen., 10-13, 32.

¹³ Gen., 25-32.

z Jakubem i był przez tego ostatniego zmuszony do udzielenia błogosławieństwa. Na uwagę zasługują dwie interpretacje. Zasygnalizuję je tutaj.

Przytoczona opowieść jest wersją licznych legend i mitów o herosach kulturowych, którzy w nocnych zmaganiach zwyciężają ducha lub potwora zdobywając jego moc czy tajemną wiedzę. Są też opowieści o duchach rzek strzegących brodów, z którymi bohaterowie tych opowieści musieli stoczyć walkę. Nie wykluczone więc, że istniała jakaś saga o duchu rzeki Jabbok, która została wprowadzona do opowieści o Jakubie.¹⁴ Drugi typ interpretacji zdarzenia kładzie nacisk na wewnętrzną logikę biblijnego tekstu. „Jakub zmienia się z dotychczasowego człowieka chytrego w człowieka pokornego, który w poczuciu swej nędzy walczy wytrwale i mężnie z aniołem o udzielenie błogosławieństwa, które uczyniło go i jego potomków dziedzicami Bożych obietnic.”¹⁵

Tak czy inaczej było to wydarzenie bardzo znaczące w dziejach judaizmu. Z religioznawczego punktu widzenia, religię rodu, z którego wywodził się Abraham nazwać można henoteizmem: wśród różnych bogów jeden jest wyróżniony (Elochim). Judaizm po doświadczeniach Jakuba określa się jako idolatrię: różne ludy mają różnych bogów, to ich sprawa, plemiona izraelskie mają swego boga, określanego jako Bóg Abrahama, Izaaka, Jakuba.

Zostawmy jednak ten wątek i przejdźmy do konkluzji. Wszystkie teksty Nowego Testamentu, a zwłaszcza Ewangelia św. Mateusza i Listy św. Pawła świadczą o tym, iż chrześcijaństwo w pierwszym stuleciu było w znacznym stopniu religią żydowską. Ściśle – swoistą „sektą” w ramach judaizmu. W wielu gminach warunkiem przynależności było obrzezanie i rytuał judaistyczny. Uniwersalny charakter chrześcijaństwu nadał św. Paweł, który nie znał i nie widział osobiście Jezusa, ale potrafił jego nauce nadać całkiem nowy wymiar – wizję zbawienia całej ludzkości, a nie tylko narodu żydowskiego.

¹⁴ Stanisław Łach: Księga Rodzaju, Poznań 1962, Pallotynum, s. 447-448.

¹⁵ Tamże, s. 447.

Eleonora Bergman

Żydowski Instytut Historyczny, Warszawa

DOM MÓJ BĘDZIE NAZWANY DOMEM MODLITWY DLA WSZYSTKICH NARODÓW

To słowa proroka Izajasza, wyjątkowo optymistyczne. Warto nawet przytoczyć większy fragment: *Niechże cudzoziemiec, który się przyłączył do Pana, nie mówi tak: „Z pewnością Pan wykluczy mnie ze swego ludu”. Rzezaniec także niechaj nie mówi: „Oto ja jestem uschłym drzewem”. Tak bowiem mówi Pan: „Rzezańcom, którzy przestrzegają moich szabatów i opowiadają się za tym, co Mi się podoba, oraz trzymają się mocno mego przymierza, dam miejsce w moim domu i w moich murach oraz imię lepsze od synów i córek, dam mu imię wieczyste i niezniszczalne. Cudzoziemców zaś, którzy się przyłączyli do Pana, ażeby mu służyć i ażeby miłować Pana i zostać jego sługami – wszystkich zachowujących szabat bez pogwałcenia go i trzymających się mocno mego przymierza, przyprowadzę na moją Świętą Górę i rozweselę w moim domu modlitwy. Całopalenia ich oraz ofiary będą przyjęte na moim ołtarzu, bo dom mój będzie nazwany domem modlitwy dla wszystkich narodów. Wyrocznia Pana Boga, który gromadzi wygnańców Izraela: jeszcze mu innych zgromadzę oprócz tych, którzy już zostali zgromadzeni”.* (Biblia Tysiąclecia, Warszawa 1980, (Iz 56,7, s. 898)

Takim domem modlitwy może stać się i synagoga, i kościół, i meczet, ale tylko wtedy, jeżeli zechcemy, jeżeli uwierzymy, że tak może być. Izajasz jest prorokiem zarówno dla Żydów jak i chrześcijan, a Jezus jest prorokiem dla chrześcijan i muzułmanów. Dla człowieka niewierzącego, ale świadomego podstaw naszej kultury obydwa są świadkami historii. Wszyscy możemy się spotkać i rozmawiać. Ale rzadko się to zdarza. Nie jest bowiem tak, że rozmawiają kultury albo religie. Rozmawiają ludzie różnych kultur i religii. Rozmawiają ci, którzy chcą rozmawiać. Nie można zmusić do rozmowy. A więc, co powoduje, że chcemy rozmawiać? A co powoduje, że nie chcemy rozmawiać?

Można mieć różne nastawienie do świata: można chcieć rozmawiać z kimś drugim **dlatego, że** jest inny, niż ja – a więc z ciekawości, z chęci i potrzeby poszerzenia wiedzy, albo dlatego, że jest okazją spotkać kogoś ciekawego. Można też z kimś rozmawiać **pomimo że** jest inny – bo nie ma wyjścia, bo nie ma innej możliwości w otoczeniu, bo nie ma innego sposobu, żeby się o czegoś dowiedzieć. W pierwszym przypadku cieszy nas spotkanie z innym – w drugim może być tylko ponurą koniecznością. W pierwszym przypadku można się spodziewać, że ktoś otwarty na dialog będzie jeszcze bardziej otwarty, pełen akceptacji dla inności; w drugim przypadku przełamanie, zmiana pierwotnego podejścia graniczyłyby z cudem – ale to się zdarza, więc nie należy tracić nadziei.

Jadąc na spotkanie w Supraślu zastanawiałam się, czego właściwie organizatorzy się po nas – uczestnikach panelu – spodziewają. Mieliśmy reprezentować trzy różne kultury i religie. To się może nawet udało, w jakimś niewielkim stopniu. Może udałoby się więcej, gdyby zawczasu sprecyzować, co każdy z nas w obrębie tych kultur i religii reprezentuje, bo przecież sytuacja każdego z uczestników panelu w tym względzie była inna. Mufti na pewno z urzędu reprezentuje polskich muzułmanów. Ale profesor Pawluczuk nie reprezentuje polskich chrześcijan – jest jednym z nich, i nawet nie wiem, do jakiego odłamu chrześcijaństwa siebie zalicza. Ja na pewno nie reprezentuję polskich Żydów, nikt mnie do tego nie upoważnił, i pewnie nie byłoby to proste – dla niektórych nie byłabym dość religijna, dla innych przeszkodą byłaby moja słaba znajomość języków żydowskich.

Ale przy tych wszystkich zastrzeżeniach, czy z naszej zaimprovizowanej rozmowy cokolwiek wynikło dla słuchaczy? Myślę, że wynikłoby więcej, gdyby przedtem sformułowano pytania, w odniesieniu do spraw żydowskich na przykład takie:

CO TO JEST DIALOG POLSKO-ŻYDOWSKI? ALBO: STOSUNKI POLSKO-ŻYDOWSKIE?

Czy jeżeli rozmawiają dwie osoby, mające polskie obywatelstwo, ale jedna z tych osób ma przodków Żydów, a druga – no właśnie, jak określić, kto jest Polakiem? Czy tylko katolik, czy także luteranin, prawosławny, a może właśnie Ormianin, albo muzułmanin? Ale jeśli mamy takie problemy z określeniem, kto jest Polakiem, dlaczego nie mamy problemów z określeniem, kto jest Żydem? Ale w ogóle, ten polski obywatel żydowskiego pochodzenia to przecież też Polak. O jakim więc dialogu mówimy? Myślę, że chodzi tu o dialog między Polakami, z których każdy wnosi do tej rozmowy swój „bagaż”: świadomość tradycji i kultury swoich przodków, świadomość problemów, z jakimi się stykali. Myślę, że jeśli tak właśnie spojrzymy na ten dialog, będzie nam łatwiej sobie uświadomić: nie rozmawiam z kimś obcym, kto jest po drugiej stronie jakiejś bariery. Rozmawiam z kimś, kto współtworzy mój kraj, wnosząc w to ważne wartości, które powinny być ważne także dla mnie, tak jak moje są ważne dla niego, i które nawzajem szanujemy. Nie chcę mówić, że je nawzajem „tolerujemy”. Uważam, że tolerancja zakłada zawsze pewną wyższość jednej ze stron, a to już zły punkt wyjścia do porozumienia i zrozumienia.

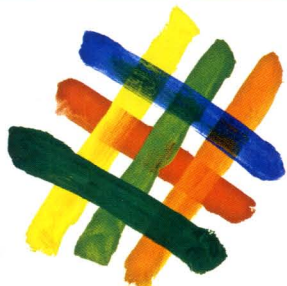
A więc w moim przekonaniu dialog polsko-żydowski to pojęcie umowne. Może ono być zastosowane do sytuacji, kiedy strony dialogu same się określają, jako reprezentatywne dla swoich społeczności. Ale przecież wiemy: nie ma jednej społeczności polskiej, i nie ma jednej społeczności żydowskiej. Nie ma takich ogólnych reprezentantów. Dlatego trzeba bardzo ostrożnie używać sformułowań, które mogą nieść kolejny konflikt.

KIM SĄ ŻYDZI, KTÓRZY OBECNIE MIESZKAJĄ W POLSCE?

Przede wszystkim jest ich bardzo niewiele, może pięć, może osiem tysięcy. To niewielka część dawnej wielkiej, społeczności, obejmującej prawie jedną dziesiątą ludności Polski. To potomkowie tych, którym udało się przeżyć Zagładę (dla przypomnienia – około 50-60 tysięcy na ziemiach polskich, około 200 tysięcy w Związku Radzieckim, jeszcze parędziesiąt tysięcy w obozach pracy i obozach koncentracyjnych – w sumie mniej niż 10% przedwojennej liczby). To ci, których dziadkowie, rodzice, albo nawet oni sami zdecydowali się nie wyjeżdżać z Polski – ani po pogromie kieleckim 4 lipca 1946 r., ani po utworzeniu państwa Izrael w 1948 r., ani w czasie „odwilży” po śmierci Stalina, ani wreszcie w czasie nagonki antysemitycznej w 1968. Ale wśród obecnych polskich Żydów są też ci, którzy dopiero niedawno dowiedzieli się, że są Żydami, że ich rodzice, których znali przez całe swoje świadome życie, byli przybrani, a prawdziwi rodzice dawno nie żyją. Ktoś przez całe swoje dotychczasowe życie, np. przez 50 lat, był katolikiem, nagle dowiaduje się, że jego prawdziwi rodzice zginęli np. w getcie warszawskim, że on wobec tego jest z pochodzenia Żydem, i teraz uważa za swój obowiązek przyjęcie wiary przodków. Czy ten człowiek jest Żydem? W moim przekonaniu: jeśli chce, to jest. A wreszcie są i tacy, którzy badając historię własnej rodziny doszukali się żydowskich przodków i przyjęli taki fakt z ciekawością, radością i pełną akceptacją oraz wynikającymi stąd konsekwencjami. Czy oni są automatycznie Żydami? Niekoniecznie.

CZY DIALOG POLSKO-ŻYDOWSKI I POLSKO-IZRAELSKI TO TO SAMO?

Czy jeśli Żydzi z Polski jadą do Izraela, to są tam u siebie w domu? Autorzy książki „Trudne pytania” napisali na okładce między innymi: „*Historia, której uczy się w szkole młody amerykański Żyd czy młody Izraelczyk, to zupełnie inna historia niż ta, którą w szkole poznał młody Polak.*” Ale do tej kategorii „młodych Polaków” wchodzi oczywiście także młodzi Żydzi polscy, a do kategorii młodych Izraelczyków wchodzi Arabowie. Już z tego jasno wynika, że mówimy tu o problemach z porozumieniem pomiędzy Polakami, Amerykanami i Izraelczykami, gdzie wśród Polaków i Izraelczyków każdy może być Żydem, albo żaden może nie być Żydem. Może takie postawienie sprawy uświadomi złożoność zjawiska? Nie można żądać od kogoś, żeby koniecznie określił swoją tożsamość jednym słowem, i raz na zawsze. Zależy to jeszcze od tego, gdzie się mieszka, kim są ludzie, z którymi pracuje; czy jestem w Polsce, czy za granicą.

Jeżeli rozmawiam z Żydem amerykańskim, jest on dla mnie, a także dla niego samego przede wszystkim Amerykaninem, a ja dla niego, i też dla siebie, jestem Polką. Oczywiście, będąc równocześnie Żydami, możemy mieć wspólne tematy z tym związane, ale jeśli np. jestem Żydówką nie-religijną, a mój rozmówca – chasydem, trudno nam będzie znaleźć wspólny język w jakiegokolwiek sprawie.

Prorok Izajasz mówi wyraźnie: możemy wszyscy modlić się w tym samym domu, jeżeli będziemy przestrzegać pewnych reguł. Oczywiście, sposób, w jaki sformułowane jest prorocstwo, mówi wyraźnie: to są reguły ustanowione przez Boga Izraela. Ale przecież jest to ten sam Bóg i dla chrześcijan, i dla muzułmanów. Więc może na te reguły trzeba spojrzeć rozszerzająco, może niekoniecznie muszą to być dosłownie przestrzegane „szabaty”.

A jeżeli ktoś nie wierzy w żadnego Boga? Nie potrzebuje wówczas żadnego domu modlitwy. Ale potrzebuje wspólnoty i potrzebuje akceptacji społecznej. I w swojej społeczności, aby czuć się w niej dobrze i aby inni z nim czuli się dobrze, muszą rozmawiać ze sobą nawzajem. Powinien to być ten pierwszy rodzaj rozmowy, z własnej woli, chęci, potrzeby i ciekawości poznania drugiego człowieka, który jest inny niż ja.

WORKSHOPS

ICON PAINTING Anna Motowicka, Ewa Zalewska – Muzeum of Icons in Supraśl

SACRAL ARCHITECTURE Katarzyna Skibińska, Jan Grigoruk – Muzeum of Icons in Supraśl

AND LITURGICAL SINGING

In The Orthodox Tradition – Iwona Romańczuk

In The Catholic Tradition – Sylwia Mądra, Mariusz Perkowski

Krystyna Mazuruk

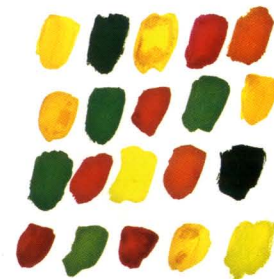
Muzeum Ikon w Supraślu
Oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku

Muzeum Ikon w Supraślu gdzie realizowany był projekt „Spotkań ze sztuką sakralną”, to wyjątkowe miejsce spotkań chrześcijan wschodniego i zachodniego obrządku. Ikona, jako obiekt kultu jest zarazem szczególnym dziełem sztuki, wywodzącym się jeszcze z Kościoła Powszechnego. Czyni to z niej świadka wspólnej historii. Swą ciągłą obecnością przypomina o korzeniach łączących oba wyznania. Obdarzana czią w Kościele prawosławnym i rzymskokatolickim, niejako jednoczy zebranych przed nią wiernych.

Przyjęliśmy więc, iż najbardziej reprezentatywne dla sztuki sakralnej chrześcijaństwa będą warsztaty ikonograficzne. Zajęcia te choć skoncentrowane głównie na wykonaniu przedstawienia, które nie będąc namaszczoneą modlitwą ikoną, pozwoliły jednak zrozumieć jej przesłanie, uświadomiły złożoność treści, a co najważniejsze przybliżyły jej kontekst kulturowy. Pracę poprzedziło zwiedzenie ekspozycji muzeum, która oprócz walorów artystycznych ikon przedstawia także najważniejszą w ikonie płaszczyznę teologiczną jak również wiążącą się z nią tradycyjną obrzędowość. Nad przebiegiem prac i ich merytoryczną zawartością czuwały Ewa Zalewska i Anna Motowicka.

Podobnie warsztaty z architektury sakralnej prezentującej historię i symbolikę świątyń chrześcijańskich – cerkwi prawosławnej i kościoła rzymskokatolickiego, odbyły się wspólnie dla obu religii. Na wstępie przedstawiono rodowód chrześcijańskich Domów Modlitwy, przesłanki w myśl których powstawały, a także całą ich ewolucję, której efektem było wykrystalizowanie się podstawowych założeń architektonicznych i sposobu wyposażania oraz aranżacji kościoła wschodniego i zachodniego. W obrębie tej problematyki poruszono m. in. temat malarstwa katakumbowego, omówiono plany na których budowano świątynie, wyjaśniono najważniejsze pojęcia odpowiadające poszczególnym ich częściom, a także związaną z tym złożoną terminologię podając jednocześnie jej rodowód historyczny. Zajęcia z architektury sakralnej prowadzili Katarzyna Skibińska i Jan Grigoruk.

Anna Motowicka, Ewa Zalewska – Muzeum Ikon w Supraślu
Katarzyna Skibińska, Jan Grigoruk – Muzeum Ikon w Supraślu
WARSZTATY IKONOPISANIE
ARCHITEKTURA SAKRALNA
WARSZTATY WOKALNE
w tradycji prawosławnej – Iwona Romańczuk
w tradycji rzymskokatolickiej – Sylwia Mądra, Mariusz Perkowski

Także z perspektywy historycznej z odniesieniem do współczesności prowadzone były warsztaty z muzyki sakralnej. Ze względu na złożoność treści zajęcia podzielone były na dwa odrębne spotkania, poświęcone tradycjom muzyki sakralnej w obu chrześcijańskich kościołach. Porządkując najważniejsze wiadomości z zakresu omawianej tematyki przedstawiono kolejne etapy rozwoju tej dziedziny sztuki sakralnej, wskazując na wspólne początki wschodniego i zachodniego obrządku, przykładem czego może być jednogłosowy śpiew. Oprócz omówienia podstawowych gatunków muzycznych i ich prezentacji, wiele uwagi poświęcono sferze emocjonalnej jaką warunkuje śpiew podczas liturgii. Poza wspólnotowym charakterem śpiewanej modlitwy, wyraża ona uczucia, jest formą łączności człowieka z Bogiem, stąd też obca jest jej twórcza samowola, bowiem słowo i melodia jednoczyć ma myśli dążąc do boskiego archetypu. Uczestników warsztatów w arkana muzyki sakralnej wprowadzali Sylwia Mądra, Mariusz Perkowski i Iwona Romańczuk.

Krystyna Mazuruk

The Museum of Icons in Supraśl
a division of the Podlaskie Museum
in Białystok

The Museum of Icons in Supraśl, which organised "Encounters with Religious Art...", is an extraordinary meeting place for Christians of the Eastern and Western rites. An object of worship, the icon is also an unusual work of art, whose history goes as far as the Universal Church – for this reason the icon bears witness to the common history of the two rites and is a lasting reminder of the roots the two denominations share. Revered by both the Catholic and the Eastern Orthodox Churches, it unites the faithful who gather in front of it.

That is why we decided that the best way to represent Christian religious art is to organise a workshop on icons. Even though the principal aim of the workshop was to prepare a performance, and not to write an icon, the activity allowed the participants to understand the complexity of ideas an icon expresses and brought them closer to its cultural context. Before they engaged in the activity, the participants took a tour of the Museum's exhibition, which shows not only the artistic merits of icons, but also, more

importantly, the underlying theological thought and the traditional rites, which correspond with it. The organisation and content of the workshop were supervised by Ewa Zalewska and Anna Motowicka.

Similarly, a workshop on religious architecture, which presented the history and the symbolism of Christian churches – the Orthodox church and the Roman Catholic church, concerned both religions. At the beginning the organisers presented the origins of Christian Houses of Prayer, the ideas that inspired their creation, as well as its evolution, which lead to the crystallisation of the basic rules according to which Orthodox and Roman Catholic churches were constructed and decorated. The discussion touched upon such subject as catacomb paintings, types of plan on which churches were arranged, the most important notions related to particular elements of church structures, as well as the complex terminology, whose historical origins were also described. The workshop on religious architecture was run by Katarzyna Skibińska and Jan Grigoruk.

The organisers of the workshop on religious music also embraced the historical perspective, while referring to the present. Because of the complexity of the subject, the workshop was divided into two separate meetings, each devoted to the musical tradition of one or the two churches. The organisers gave a systematic account of the knowledge of the subject, presented the consequent stages in the development of this area of religious art and pointed to the common beginnings of the Eastern and Western rites, as exemplified by monody. Apart from presenting and discussing the basic music genres, they devoted much attention to the emotional sphere of liturgical chant. Apart from emphasising the unifying character of the chanted prayer, liturgical chant expresses feelings and constitutes a form of spiritual communion with God, hence there is no place for individual creativity, because the word and the melody are to unite thoughts, while striving towards the divine archetype. The participants of the workshop were introduced to the arcana of religious music by Sylwia Mądra, Mariusz Perkowski and Iwona Romańczuk.

KONCERT / THE CONCERT

POLIFONIA Chór Politechniki Białostockiej muzyka sakralna o tradycjach prawosławnych

POLYPHONY The Choir of Białystok University of Technology Liturgical Music of The Orthodox Tra

MUZEUM IKON W SUPRAŚLU, 5 LIPCA 2008 / MUZEUM OF ICONS IN SUPRASL, 5TH JUNE 2008

KONCERT / THE CONCERT

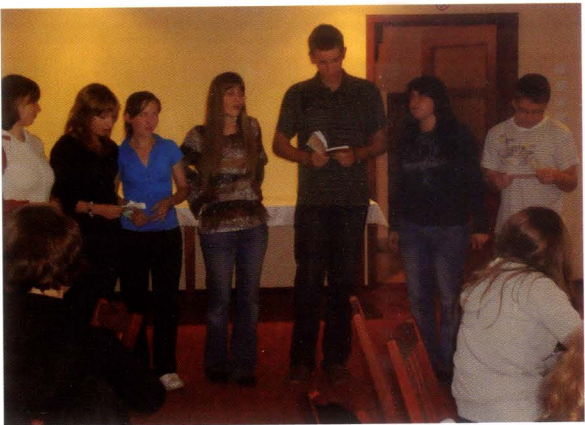
GAUDIUM OKTET WOKALNY / The Vocal Octette

Muzyka sakralna o tradycjach rzymskokatolickich / Liturgical Music of The Latin Tradition

MUZEUM IKON W SUPRAŚLU, 4 LIPCA 2008 / MUZEUM OF ICONS IN SUPRASL, 4TH JUNE 2008

Wieczór Chrześcijański / Christian Evening

Lucyna Lesisz

Muzeum Historyczne w Białymstoku

Oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku

Cykl warsztatów dotyczących sztuki sakralnej islamu prezentował najważniejsze dla muzułmanów zagadnienia, wynikające z nakazów ich religii: modlitwy, miejsca kultu oraz pisma arabskiego.

Jednym z pięciu podstawowych filarów islamu jest salat – modlitwa kanoniczna. Obowiązkiem każdego muzułmanina jest odmawianie modlitwy pięć razy w ciągu doby o ściśle określonych porach: przed wschodem słońca, w południe, po południu, po zachodzie słońca i w nocy. Modlą się w miejscu w którym się znajdują, na dywaniku, a towarzyszą jej określone gesty – pokłony i bicie czołem, co jest najbardziej charakterystycznym rysem pobożności muzułmanów dla wyznawców innych religii.

Niezbędną częścią muzułmańskiej modlitwy jest recytacja Koranu – świętej księgi islamu, zawierającej objawienie Boga przekazane prorokowi Mahometowi. Podczas każdej modlitwy muzułmanie recytują surę Al-Fatiha – I Surę Otwierającą Koranu oraz inne wybrane fragmenty świętej księgi. Sztuka recytacji Koranu – tadżwid – opracowana przez klasyczne szkoły recytacji, to zasady poprawnego artykułowania głosek i wyrazów. Różnice między poszczególnymi szkołami dotyczą szczegółów wymowy, łączenia wyrazów oraz miejscem występowania pauzy, a także tempa recytowania. Te wszystkie formy mają na celu zachowanie przy recytacji Koranu zasad klasycznego języka arabskiego, bez obcych wpływów i naleciałości.

WORKSHOPS

RECITATION OF THE KORAN Tomasz Miśkiewicz – The Head Mufti of Polis Republic

ISLAMIC ARCHITECTURE Dr Artur Konopacki – UwB

ARABIC CALLIGRAPHY Dr Yacoub al.-Khamisy

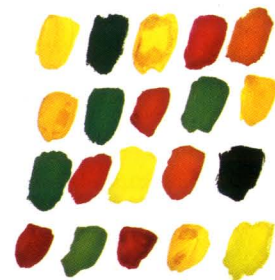
Celem warsztatów nauki recytacji Koranu było zapoznanie osób nie należących do wspólnoty muzułmańskiej, z najważniejszymi kanonami modlitwy wyznawców islamu. Dla większości uczestników „Spotkań ze sztuką sakralną”, zarówno język arabski, treść modlitwy, jak i jej forma były zupełnie nieznanymi. Na wstępie, prowadzący zajęcia pan Tomasz Miśkiewicz – Mufti RP (najwyższy rangą muzułmański duchowny w Polsce), zapoznał słuchaczy z historią powstania świętej księgi islamu – Koranu, omówił jego treść i części składowe, podkreślając szczególnie jej znaczenie dla muzułmanów. Następnie zaprezentował nagranie muzułmanina recytującego Koran. Kolejnym etapem zajęć było bardzo szczegółowe omówienie zasad wymawiania głosek języka arabskiego, a uczestnicy powtarzali dźwięki alfabetu arabskiego – indywidualnie i zbiorowo. Ćwiczenia te dla osób z zupełnie innego kręgu językowego i kulturowego początkowo były bardzo trudne, dlatego poświęcono im dużo czasu. Ostatnią część warsztatów, po wszystkich wstępnych przygotowaniach, przeznaczona została na naukę recytacji 103. sury Koranu z okresu mekkańskiego – Al-Asr. Uczestnicy otrzymali materiały z zapisem tej sury w języku arabskim, jej tłumaczenie na język polski oraz zapis fonetyczny alfabetem łańskim. Każda modlitwa muzułmańska rozpoczyna się basmalą, która w tłumaczeniu na język polski brzmi: W imię Boga Miłosiernego, Litościwego. Od tej formuły rozpoczęta została nauka recytacji sury. Prowadzący instruował, w których miejscach omawianej sury występuje łączenie wyrazów, a także gdzie występują pauzy. Ćwiczenia wymowy poszczególnych wersów, a także całego tekstu powtarzane były wielokrotnie. Końcowym akcentem było wspólne odczytanie 103. sury. W trakcie zajęć wielokrotnie podkreślano, że istnieje kilka szkół recytacji,

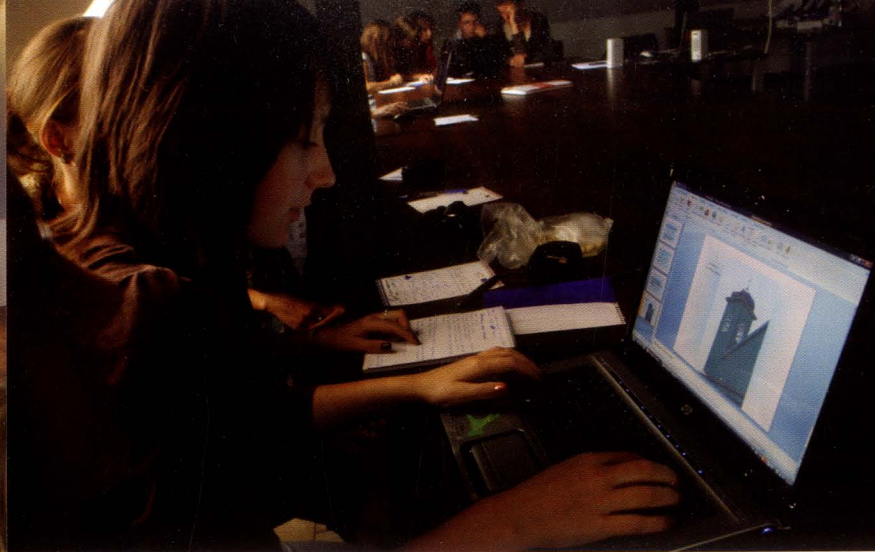

a osoby, poświęcające się tej sztuce muszą przestrzegać określonych zasad. Wśród nich podstawowymi zewnętrznymi zachowaniami są: czystość osoby i miejsca oraz zwrócenie twarzy w kierunku Mekki.

Wszystkie zaprezentowane zagadnienia dotyczące modlitwy muzułmańskiej, a szczególnie recytacji Koranu, w kontekście polskich Tatarów – wyznawców islamu mieszkających od wieków na historycznym pograniczu Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony, uświadamiały uczestnikom warsztatów także wyjątkowość ich sytuacji. To właśnie religia pozwoliła Tatarom przez te wszystkie lata zachować własną tożsamość na obszarach gdzie dominującym wyznaniem

WARSZTATY
Tomasz Miśkiewicz – Mufti RP RECYTACJA KORANU
dr Artur Konopacki – UwB ARCHITEKTURA SAKRALNA
dr Yacoub al.-Khamisy – UW KALIGRAFIA ARABSKA

ISLAM

było chrześcijaństwo. Jednocześnie oddalenie od centralnych ośrodków islamu, nieznajomość przez większość Tatarów języka arabskiego, będącego językiem liturgicznym religii muzułmańskiej, stwarzały bariery, które Tatarzy polscy musieli pokonywać, aby zachować wiarę przodków. Podstawowym środkiem był przekaz ustny dotyczący modlitwy i obrzędowości, samokształcenie oraz nieliczne kontakty ze światem arabskim.

Warsztaty z nauki recytacji Koranu pozwoliły jego uczestnikom poznać najważniejsze zasady modlitwy muzułmańskiej oraz zrozumieć, że chociaż modlitwa muzułmańska może wydawać się chrześcijanom obca co do formy, to jest ona wyrazem wspólnej Żydom, chrześcijanom i muzułmanom wiary w jednego Boga Abrahama.

Kolejne warsztaty dotyczyły architektury muzułmańskich świątyń – meczetów. W obecnych granicach Polski znajdują się tylko trzy – w Bohonikach i Kruszyńskich (woj. podlaskie) – oba związane z historycznym osadnictwem Tatarów na kresach Rzeczypospolitej oraz wybudowany w latach 90-tych XX w., Gdańsku. W II Rzeczypospolitej było ich 17 oraz 2 muzułmańskie domy modlitwy. Skupione głównie na jej północno-wschodnich terenach. Przez wieki stanowi-

ły najbardziej zauważalny spośród materialnych przejawów obecności Tatarów – wyznawców islamu na ziemiach Rzeczypospolitej. Wznoszenie własnych świątyń oraz zakładanie w ich pobliżu mizarów (cmentarzy) było jednym z podstawowych przywilejów nadanych Tatarom przez władców Litwy i Polski. Stanowiły ośrodki, w których skupiało się zarówno życie religijne, jak i społeczne gmin muzułmańskich. Odegrały ogromną rolę w zachowaniu odrębnej tożsamości przez Tatarów polskich i do dnia dzisiejszego stanowią miejsca, wokół których skupiają się wyznawcy islamu w Polsce, głównie podczas najważniejszych muzułmańskich świąt. Meczety nie dominują w krajobrazie Polski, tak jak to ma miejsce w krajach arabskich, głos muezzina wzywającego na modlitwę nie przebija się przez zgiełk miasta. Ale te skromne, w porównaniu z centrami islamu, miejsca kultu spełniają wymagania dotyczące świątyni muzułmańskiej.

Podstawowym celem istnienia meczetów jest umożliwienie wyznawcom islamu odmawiania wspólnej modlitwy, głównie w piątki i we wszystkie święta. Meczety spełniają także inne funkcje – jako miejsca spotkań lub ośrodków edukacyjnych.

Wzorem dla pierwszych meczetów był dom proroka Mahometa w Medynie. W późniejszym okresie ich architektura rozwinęła się, ale każdy z nich, również w Polsce, posiada stałe elementy charakterystyczne dla świątyń muzułmańskich. Tym wszystkim zagadnieniom poświęcone były warsztaty z architektury sakralnej islamu. Zajęcia prowadził dr Artur Konopacki, historyk, pracownik Uniwersytetu w Białymstoku, polski Tatar. Pierwsza ich część poświęcona była historii powstawania meczetów, omówione zostały różnice między świątyniami w różnych częściach świata muzułmańskiego. Zaprezentowano przy użyciu środków audiowizualnych najważniejsze i najświetniejsze meczety, piękne elementy dekoracyjne charakterystyczne dla świata islamu – arabeski.

Zasadniczą część warsztatów stanowiło szczegółowe przedstawienie stałych elementów architektonicznych i wyposażenia meczetów:

budynek usytuowany na planie kwadratu lub prostokąta, minaret – wieża przy meczecie, z której muezzin wzywa wiernych na modlitwę pięć razy w ciągu doby,

sala modlitwena w podziałem na dwie części – główna przeznaczona dla mężczyzn i za przepierzeniem części przeznaczona dla kobiet (cecha charakterystyczna dla meczetów w Polsce),

mihrab – nisza w ścianie meczetu, wskazująca kierunek modlitwy muzułmanów – Mekkę; miejsce uznawane za najświętsze w meczecie, często przykryte kopułą,

minbar – kazalnica w meczecie, służąca do wygłaszania uroczystych obwieszczeń, przemówień i kazań podczas modłów piątkowych; zwykle umieszczany po prawej stronie mihrabu, najczęściej drewniany, bogato zdobiony ornamentami roślinnymi lub inskrypcjami kaligraficznymi,

muhir – ozdobna tablica z wersetami koranicznymi, zawieszana na ścianach meczetów i domów,

studnia, przy której dokonuje się rytualnych ablucji.

Każdy z wymienionych elementów był zilustrowany wieloma przykładami z różnych meczetów i skomentowany pod względem usytuowania w meczecie, znaczenia w świątyni, zdobnictwa, a także materiału z jakiego został wykonany.

Podsumowaniem warsztatów było wykonanie przez uczestników krótkiej prezentacji komputerowej. Każda grupa otrzymała plik fotografii wykonanych w meczecie w Kruszynianach. Jej zadaniem było zaprezentowanie na ich podstawie, poznanych podczas zajęć, charakterystycznych dla świata muzułmańskiego składników budowli sakralnych. Celem tego ćwiczenia było utrwalenie pojęć i słownictwa związanego z architekturą świątyń islamu, najczęściej wcześniej nieznanego i obco brzmiącego. Wszystkie prezentacje zostały przedstawione i omówione przez wytypowane z grupy osoby oraz ocenione przez prowadzącego.

Podczas referowania zagadnień związanych z muzułmańskimi świątyniami istotnym tematem były różnice pomiędzy meczetami funkcjonującymi w centralnych ośrodkach islamu, a tymi które służyły Tatarom polskim. Zwraca uwagę ich skromność, wynikająca z niewielkiej liczby wyznawców Allaha w Polsce oraz ograniczeń ekonomicznych. Także pewne elementy wyposażenia meczetów, służące zachowaniu nakazów islamu, na terenach zamieszkałych przez Tatarów polskich, nieco odbiegają od tych spotykanych w krajach arabskich.

Te wszystkie podobieństwa i różnice pomiędzy architekturą meczetów rozwinęta w krajach muzułmańskich, a tymi funkcjonującymi na obszarach osadnictwa tatarskiego, tworzą niepowtarzalny klimat „polskiego orientu” i wnoszą w nasz krajobraz kulturowy dodatkową wartość.

Trzeci blok zajęć dotyczący sztuki sakralnej islamu poświęcony był kaligrafii arabskiej. To jedna z najważniejszych gałęzi twórczości artystycznej w świecie muzułmańskim. Zakaz przedstawiania postaci ludzkich i zwierzęcych w malarstwie, rysunku i rzeźbie, wprowadzono w islamie na początku VIII w. Jego uzasadnienie wynikało z tradycji mówiących o tym, że odtwarzanie istot mających ducha lub duszę (zwierząt i ludzi) jest próbą naśladowania Boga w dziele twórczenia. Te ograniczenia przyczyniły się do rozwoju innych sztuk w islamie, przede wszystkim różnych odmian zdobnictwa opartego na ornamentyce wykorzystującej motywy roślinne i pismo kaligraficzne (arabeski).

Kaligrafia arabska to zdobnictwo oparte na wykorzystaniu pisma arabskiego, które w kulturze islamu ma szczególne znaczenie, ponieważ dzięki niemu przekazywana jest treść Koranu.

Warsztaty z tej dziedziny prowadził dr Yacoub al.-Khamisy, pracownik Zakładu Arabistyki i Islamistyki Wydziału Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego.

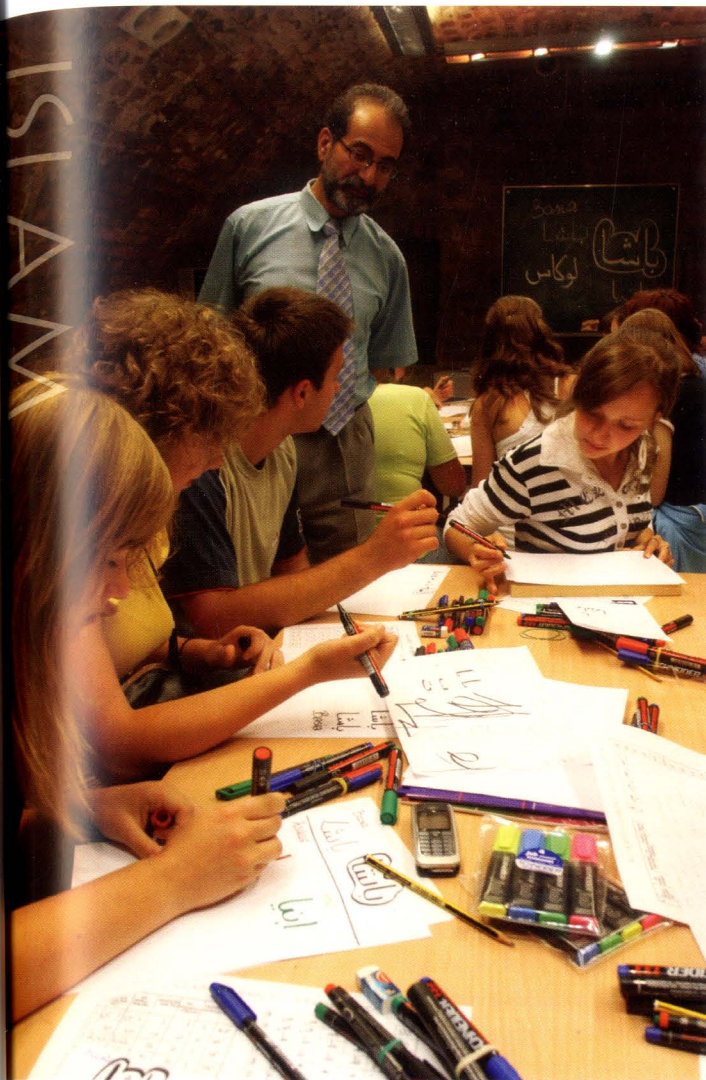
Pismo arabskie jest pismem spółgłoskowym i składa się z 28 znaków. Pisze się od prawej do lewej strony. Litery łączą się między sobą i dlatego każda z nich ma cztery różne kształty w zależności od tego czy znajduje się na początku wyrazu, w środku, na jego końcu, czy też używana jest samodzielnie. Nie wyróżnia się także liter małych i dużych. Początkowo używano dwóch form pisma arabskiego. Pierwszą reprezentowało pismo monumentalne, służące do zapisywania Koranu, drugą – pismo kancelaryjne. W X wieku opracowano pismo arabskie oparte na proporcjach koła i kwadratu wytyczanych trzciną i cyrklem, wprowadzając nową jego odmianę zwaną naschi, czyli pismo do kopiowania. To właśnie z niego rozwinęły się liczne formy o okrągłych kształtach. Natomiast pismo monumentalne przekształciło się w formę o kwadratowym zarysie, silnie zgeometryzowaną, tradycyjnie nazywane pismem kufickim. Początkowo zarezerwowane wyłącznie dla celów religijnych, następnie zaczęło się pojawiać także jako ornament w architekturze. Także współcześnie w krajach arabskich sztuka kaligrafii jest bardzo ceniona, a jej mistrzów otacza powszechny szacunek. Po omówieniu zagadnień związanych z rozwojem historycznym kaligrafii, każdy z uczestników otrzymał opracowaną przez prowadzącego tabelę z alfabetem arabskim zapisanym stylem naschi. Zawierała ona 28 liter arabskich zapisanych w: pozycji izolowanej, na końcu wyrazu, wewnątrz wyrazu, na początku wyrazu oraz transkrypcję litery i jej nazwę. Ćwiczenia rozpoczęły się od omówienia każdej z nich pod względem pisowni i wymowy. Uczestnicy powtarzali indywidualnie i wspólnie każdy dźwięk oraz pisali wszystkie litery alfabetu arabskiego. Następnie prowadzący zaprezentował przybory do pisania, jakich używa się przy tworzeniu kaligrafii. W dalszym ciągu na tablicy napisał słowa arabskie, kilkoma stylami kaligraficznymi: suls, naschi, farisi, ruka, diwani, diwani dzali i kufickim. Uczestnicy używając przygotowanych materiałów odtwarzali zaprezentowane wzory.

Także w środowisku Tatarów polskich pismo arabskie miało swoje szczególne miejsce. Przede wszystkim posługiwano się nim przy kopiowaniu świętej księgi

islamu – Koranu, ale także do tworzenia innych rękopiśmiennych ksiąg religijnych. Przez wieki były one jedynymi źródłami wiedzy religijnej dla muzułmanów z obszarów dawnej Rzeczypospolitej. Są bardzo charakterystyczne dla tego środowiska, ponieważ powstawały w otoczeniu dominującej kultury chrześcijańskiej, a jednocześnie starano się zachować, miejscami archaiczne, formy języka arabskiego. Brakowało także rozwiniętych w znacznym stopniu w środowisku tatarskim, dozwolonych przez islam dziedzin plastyki, jak kaligrafia czy ornamentyka. Stąd jedynym spotykanym stylem w rękopisach religijnych Tatarów jest naschi, służący do kopiowania. Na warsztatach zaprezentowano dwie księgi z XIX w. – Koran i chamaif – modlitewnik zawierający przede wszystkim opis rytuału muzułmańskiego oraz teksty dewocyjne, gdzie alfabetem arabskim zapisane są teksty w języku arabskim, tureckim, białoruskim i polskim. Obie znajdują się w zbiorach Muzeum Historycznego w Białymstoku. Tworzone były przez kilku kopistów i służyły wielu pokoleniom tatarskich wyznawców islamu w Polsce. Pisane gęsim piórem, atramentem czarnym i czerwonym na różnego rodzaju dostępnych papierach, a następnie oprawiane przez miejscowych rzemieślników, stanowią niezwykle cenne dokumenty, świadczące o niezwykłej symbiozie orientalnej kultury islamu z kulturą chrześcijańskiego otoczenia.

Uczestnicy warsztatów mieli także możliwość podjęcia próby pisania gęsim piórem słów arabskich, co jest techniką zupełnie nieznaną współczesnym pokoleniom.

Kilkanaście godzin warsztatów z różnych dziedzin sztuki sakralnej islamu to z pewnością zbyt mało, aby poznać dokładnie wszystkie zagadnienia. Ale najważniejszym celem tego projektu było uświadomienie młodzieży, że możliwe jest równoprawne funkcjonowanie w społeczeństwie różnych kultur i wyznań, a ich zrozumienie przyczynia się do akceptacji osób o innych przekonaniach.

Lucyna Lesisz

The Historical Museum in Białystok

a division of the Podlaskie Museum in Białystok

The series of workshops devoted to the religious art of Islam presented the issues which are the most important for Muslims, because they are directly related to the commands of their religion. These issues include: prayer, place of worship and Arabic calligraphy. One of the Five Pillars of Islam is salah – canonical prayer. It is every Muslim's duty to perform prayer five times a day, at strictly defined times: before the sunrise, at noon, in the afternoon, after the sunset, and at night. Muslims pray wherever they are, on a prayer mat, and the act is accompanied by particular gestures, such as low bows, which followers of other religions consider to be the most characteristic manifestation of Muslim devotion.

The recitation of the Qur'an – Islam's holy book, which contains the revelation prophet Muhammad received from God – is an indispensable part of Muslim prayer. During each prayer Muslims recite Al-Fatiha – the Opening Sura of the Qur'an – and a selection of other fragments of the holy book. The rules of the art of Qur'an reading, Tajwid, established by the classic schools, concern proper articulation of sounds and words. Particular schools vary as to the details of pronunciation, pausing, word linking, and reading speed. All the forms aim at preserving the classic Arabic language, free from foreign influence.

The aim of the workshop on Qur'an reading was to make people outside the Muslim community familiar with the principal canons of Islamic prayer. The Arabic language as well as the form and the content of the prayer were completely new to most of the participants of "Encounters with Religious Art." At the beginning Mr Tomasz Miśkiewicz, Mufti of Poland (the highest Islamic authority in the country), who conducted the workshop, presented the origins of the Qur'an and discussed its composition and content, while emphasising the special significance the book has for Muslims. Then he played a recording of a Muslim reciting the Qur'an. The following part of the workshop was devoted to a very detailed discussion of the pronunciation of particular Arabic sounds. The participants repeated the sounds – both individually and chorally. The task proved very challenging to the people of a completely different language and culture,

therefore it took a lot of time. With the necessary preparations completed, at the end of the workshop its participants practised reciting the 103rd sura of the Qur'an, Al-Asr, which comes from the Meccan period. The participants were given the Arabic text, its phonetic transliteration and a Polish translation. Each Muslim prayer begins with the Bismillah, which translates as "In the name of God, Most Gracious, Most Merciful." The exercise began with this formula. The teacher instructed the participants on where to link words and where to make pauses. The students repeated particular verses as well as the whole text a number of times. The lesson culminated in a choral recitation of the sura. During the workshop, the teacher often emphasised that there are several schools of Qur'an recitation and that people who devote themselves to the art have to follow its rules, which include such basic external manners as ensuring the purity of the person and the place and turning one's face towards Mecca.

All the questions concerning Muslim prayer and especially Qur'an recitation that were presented during the workshop were discussed in the context of Polish Tatars – the followers of Islam who have long inhabited the historic borderline between the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania. Thanks to that, the participants came to appreciate the exceptional position of the Tatars. On the one hand, it was the religion that allowed them to preserve their identity in the Christian-dominated area. On the other, the distance that separated them from the centres of Islamic worship and the fact that most of the Tatars did not know Arabic, which is the language of Muslim liturgy, created barriers that had to be crossed, if the faith of the forefathers was to be preserved. By and large, this aim was achieved because traditions concerning prayer and worship were spread by word of mouth, but also because some of the Tatars engaged in self-study and struggled to cultivate relations with the Arab world.

The workshop on Qur'an recitation allowed its participants to learn the basic principles of Muslim prayer and to realise that even though the form of the prayer may appear strange to Christians, it is an expression of faith in the God of Abraham, which Jews, Christians and Muslims share.

Another workshop concerned mosque architecture. Within the present area of Poland there are only three mosques: one in Bohoniki, one in Kruszyniany (Podlaskie Voivodeship) – both connected with the settlement of Tatars on the Eastern marches of Poland – and one, built in the 1990s, in Gdańsk. Interwar Poland had 17 mosques and two houses of prayer, most of which were situated in the northeastern part of the country. Over the centuries, the mosques have been the most conspicuous of all material signs of Muslim presence in Poland. The right to build mosques and set up cemeteries (mizars) in their vicinity was one of the basic privileges the Tatars were endowed with by the rulers of Lithuania and Poland. The mosques constituted the focal points of the religious and social life of Muslim communes, thus playing a pivotal role in the preservation of Tatar identity in Poland – in fact, they still attract Polish followers of Islam, especially during the most important Muslim holidays. Contrary to Arab ones, the Polish mosques are rather inconspicuous – the voice of the muezzin, who calls the believers to come to prayer, is not heard on the noisy streets of the city. However, these modest places of worship meet the requirements a mosque should fulfil.

The principal function of the mosque is to allow the followers of Islam to gather in order to recite prayers, mostly on Fridays and holiday days. The mosque is also a meeting place or an educational centre.

The first mosques were modelled on Muhammad's Medina house. Later on mosque architecture evolved, but all mosques, also the Polish ones, share some characteristic features. The workshop on the religious architecture of Islam concerned all the issues mentioned above. The workshop was taught by dr Artur Konopacki, a historian from the University of Białystok and a Polish Tartar. The first part of the meeting was devoted to the origins of the mosque and to differences between mosques in various parts of the Muslim world. Thanks to audiovisual aids, the participants became familiar with the most important and the most famous mosques and with the beautiful decorative elements characteristic of the world of Islam – arabesques.

The principal part of the workshop consisted of a detailed presentation of the elements of architecture and interior design that are common to all mosques:

The building is laid out in a square or rectangular plan and consists of the following elements:

The minaret: the spire from which the muezzin calls the believers to come to prayer;

The prayer hall, divided into two parts: the main area is open to men, while women's area is separated with a partition (which is a characteristic feature of the Polish mosque);

The mihrab – a niche in the wall that indicates the direction Muslims should face while praying, that is Mecca. The mihrab, which is often covered with a half dome, is considered to be the holiest place in the mosque.

The minbar – the pulpit from which sermons and speeches are delivered or official announcements made during Friday prayers. The minbar is usually located to the left of the mihrab. It is often made of wood and covered with sumptuous floral ornaments or calligraphic inscriptions;

The muhir – an ornamented tablet with Qur'anic verses, which is hung on mosque walls as well as at home;

The ablution fountain.

The participants were shown various examples of each of the above-mentioned elements. Each element was further described in terms of its location in the mosque, the role it plays, its ornamentation and the material it was made of.

At the end of the workshop its participants prepared concise computer presentations. Each group was given a set of photographs of the Kruszyńskie mosque. They were to use

the photographs to illustrate the characteristic features of Muslim religious architecture that had been presented during the workshop. The aim of the task was to consolidate the participants' knowledge of the ideas and review the strange-sounding terminology. All the presentations were given by speakers appointed by the groups and evaluated by the teacher.

The differences between mosques located in the centres of Islamic worship and the mosques of Polish Tatars were an important issue discussed during the workshop. The Polish mosques are conspicuous for their modesty, which resulted from the fact that the number of the followers of Allah in Poland has been small and their financial means rather limited. Also some elements of the interior of the Polish mosque, which were placed there to comply with the commands of the religion, differ from the elements found in Arab countries.

All these similarities and differences between the mosques of Arab countries and the mosques of Tatar Poland create the unmistakable atmosphere of "the Polish Orient" and enrich our cultural landscape.

The third workshop on the religious art of Islam concerned Arabic calligraphy, which is one of the most important creative activities in the Muslim world. Prohibition against paintings, drawings and sculptures representing men and animals was introduced at the beginning of the 8th c and resulted from the traditions according to which representing spiritual creatures (men and animals) is an attempt to emulate God's creation. Those restrictions influenced the development of various kinds of Islamic art, most importantly various kinds of decoration based on floral ornaments or the calligraphic script (arabesques).

Arabic calligraphy is a kind of decoration based on the Arabic script, which has special significance in Islamic culture, because it is thanks to the script that the message of the Qur'an is diffused.

The workshop was conducted by Yacoub al-Khamisy, from the Department of Arabic and Islamic Studies at the Faculty of Oriental Studies, University of Warsaw.

The Arabic script is a consonantal alphabet, which consists of 28 signs. It is written from right to left and most letters are connected to the letters that follow, which is why each letter has four distinct forms, depending on whether it appears at the beginning, at the end or in the middle of a word or whether it is used separately. There is no distinction

between upper- and lower-case letters. Initially two forms of the Arabic script were used: one was the monumental script used in Qur'anic manuscripts, the other is found in official documents. The 10th c saw the introduction of a new form of the script, which was based on the proportions of the square and the circle, drawn with a cane and a compass. It was that form of script that gave rise to various rounded forms which emerged later. The monumental script, on the other hand, evolved into the form consisting of straight lines and angles, which was traditionally referred to as Kufic. First used exclusively for religious purposes, it came to be employed as an architectural ornament. Nowadays the art of calligraphy is still very much appreciated in Arab countries and its masters enjoy widespread recognition. After the matters related to the development of the calligraphy had been discussed, each participant of the workshop

was given a chart showing the Arabic alphabet in the Nashi (rounded) style. The chart included the 28 letters in their word-initial, word-central, word-final and isolated forms. Each letter was named and transcribed. The practical part of the workshop began with a demonstration of the spelling and pronunciation of each letter. The participants repeated each sound individually and chorally and copied the letters. Then the teacher demonstrated the tools used in Arabic calligraphy. Subsequently he put Arabic words on the board, each of them in various calligraphic styles: Suls, Nashi, Farsi, Ruka'a, Diwani, Diwani-Jali and Kufic. The participants' task was to copy the patterns they were presented with.

Polish Tatars also attached particular significance to the Arabic script. First of all, it was used to produce copies of the holy book of Islam – the Qur'an, and other religious manuscripts. Over the centuries, they constituted the sole source of religious knowledge for the Muslims of former Poland. Those manuscripts are very characteristic of the community that produced them, because, on the one hand, they originated in the vicinity of dominant Christian culture, on the other, their creators strove to preserve forms typical of the Arabic language, sometimes archaic ones. Some forms of Islamic art which were well-developed in other Tatar communities, such as calligraphy or ornamentation, were unknown to Polish Tatars. Hence the only style found in their religious manuscripts is Nashi, which was used by copyist. The participants were presented two 19th c books – a copy of the Qur'an and a hama'il, a manuscript which contains a description of the Muslim rites as well as devotional texts, where the Arabic alphabet is used to preserve texts in Arabic, Turkish, Belarusian and Polish. Both manuscripts are in the collection of the Historic Museum in Białystok. They were created by several copyist and used by many generations of Polish Tatar Muslims. The

manuscripts, written with a quill in black and red ink on various kinds of paper and then bound by local craftsmen, are exceptionally valuable documents, which bear witness to the unusual symbiosis of Oriental Islamic culture and the Christian culture it was surrounded by.

The participants of the workshop were also given an opportunity to write Arabic words with a quill, which is a technique completely unknown to contemporary generations.

Fewer than twenty hours of classes devoted to various areas of Islamic religious art is certainly not enough to gain a thorough knowledge of the subject. Still, the most important aim of the project was to make the young people aware that it is possible for various cultures and religions to function on equal terms within one community and that by understanding these cultures and religions one learns to accept people whose views differ from one's own.

KONCERT / THE CONCERT

BUŃCZUK

Zespół Muzyki i Tańca Tatarskiego / The Local Tatar Folk Band

MUZEUM IKON W SUPRAŚLU, 6 LIPCA 2008

MUZEUM OF ICONS IN SUPRASL, 6TH JUNE 2008

Marzena Pisarska-Kalisty

Muzeum w Tykocinie

Oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku

Zorganizowane przez Muzeum w Tykocinie - Oddział Muzeum Podlaskiego w Białymstoku zajęcia warsztatowe dla młodzieży trzech religii (chrześcijaństwo, judaizm i islam) miały na celu działania podkreślające wkład kultury żydowskiej w dziedzictwo Podlasia i kraju. Edukacja międzykulturowa skierowana do młodzieży sprzyjała integracji oraz budowaniu relacji między uczestnikami różnych wyznań.

Obecnie w Polsce wzrasta zainteresowanie problematyką żydowską. Uczestnicy warsztatów zapoznali się z najstarszą, monoteistyczną religią świata, jaką jest judaizm, religia Żydów, ukształtowana w II tysiącleciu p.n.e. Tykocińska Synagoga jest symbolem żydowskiej obecności na polskiej ziemi.

Judaizm – religia żydowska, jest najstarszą z trzech wielkich religii monoteistycznych, wyznających wiarę, że jest tylko jeden Bóg, stwórca i władca wszelkich rzeczywistości. Z tej religii narodziło się chrześcijaństwo i islam, które swym zasięgiem objęły większość naszego globu. Liczba wyznawców judaizmu wynosi obecnie ok. 15 mln. Żydzi znajdują się na całym świecie, większość nadal żyje w diasporze.

Religia Żydów oraz ich przodków, Hebrajczyków i Izraelitów formowała się przez wieki. Historia tego narodu liczy cztery tysiące lat. Żydzi dwukrotnie tracili swoją ojczyznę, przez dwa tysiące lat byli narodem bezdomnym. Mimo to zachowali świadomość swej tożsamości, kultury, religii i tradycji. Mojżesz, cha-

ryzmatyczny przywódca narodowy i religijny wyprowadził Żydów z niewoli w Egipcie Faraonów i poprowadził ich ku Ziemi Obiecanej, przeznaczonej im przez Boga. Naród żydowski kształtował się przez długie wieki wokół wspólnego języka, przełomowych wydarzeń historii, a zwłaszcza religii i związanej z nią tradycji. Żydzi pozbawieni świątyni, skupili swoje życie wokół Synagogi i Tory.

Według żydowskiej tradycji, Tora jest księgą objawioną, jest znakiem Przymerza Boga z Izraelem. Została dana Mojżeszowi na górze Synaj. Zawiera przesłanie Boga do człowieka. Początkowo istniała tylko w tradycji ustnej – jako nauka i prawo. W VII wieku p.n.e. Tora została spisana i stała się twierdzą wiary. Jest główną częścią Tanachu, czyli kanonu 24 ksiąg żydowskich. Składa się on z trzech części: Tory (prawo), obejmującej 5 ksiąg, Newiim (prorocy) – 8 ksiąg, Ketuwim (pisma) – 11 ksiąg. Każdy religijny Żyd jest zobowiązany studiować Torę i stosować jej nauki w życiu codziennym.

Pierwszym wielkim komentarzem, zawierający zbiór objaśnień i wyjaśnień do Tory, jest Talmud. Tworzą go przepisy prawne i religijne (Halacha) oraz interpretacje i objaśnienia tekstu biblijnego w formie przypowieści (Hagada). Talmud składa się z 2 części: Miszny i Gemary. Był spisany w języku hebrajskim i aramejskim. Przepisy regulują życie w najdrobniejszych szczegółach. Dzieło to pomagało zachować tożsamość narodu żydowskiego.

W czasie wielowiekowej obecności Żydów w Polsce, ukształtowała się wyjątkowa kultura żydowska, na którą składały się: literatura, teatr, muzyka, rzeźba, malarstwo, architektura. Tworzyli ją uczeni, pisarze, artyści, przedstawiciele życia społecznego i politycznego.

WORKSHOPS

VOCAL WORKSHOP Zdzisław Kosmowski – A Musician

SACRAL ARCHITECTURE Ewa Wroczyńska – A Historian Jewish

JEWISH PAPER-CUTTING Anna Małecka-Beiersdorf – An Ethnographer

Zagłada Żydów zaplanowana przez nazistów i dokonana na okupowanych ziemiach polskich, spowodowała eliminację żydowskiego narodu w Polsce. Opustoszałe synagogi, zrujnowane cmentarze są wspomnieniem dawnej obecności społeczności, która jest częścią naszej historii.

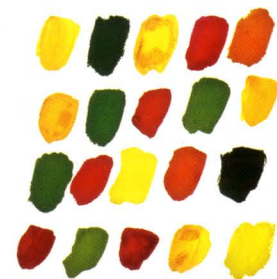
Warsztaty z architektury sakralnej prowadziła Pani Ewa Wroczyńska, historyk z Białegostoku (wieloletni kierownik Muzeum w Tykocinie). Tematem zajęć było przedstawienie zarysu dziejów architektury synagogalnej na przykładzie Wielkiej Synagogi w Tykocinie. Synagoga ta, wzniesiona w 1642 r. jest jednym z najwybitniejszych przykładów architektury bożnic barokowych, tzw. dziewięciopolowych. Masywna budowla została wzniesiona z cegły na zaprawie wapiennej, na planie kwadratu. Głównym elementem wnętrza jest architektoniczna bima, czyli kazalnica, ustawiona centralnie, pomiędzy czterema potężnymi filarami. Filary te łączą się u góry w jeden, tworząc w ten sposób jakby oddzielną architektoniczną całość przykrytą własnym sklepieniem. Konstrukcja ta podtrzymuje całe sklepienie synagogi, które jest podzielone na dziewięć pól. Na wschodniej ścianie synagogi znajduje się aron ha-kodesz czyli święta arka (miejsce przechowywania Zwojów Tory). Ma on kształt wnęki w murze (dawniej wnękę wypełniała drewniana skrzynia z rzeźbionymi drzwiami). Ponad wnęką wznosi się bogata dekoracja rzeźbiarska przypominająca ołtarze barkowe w kościołach katolickich. Ściany synagogi zdobią polichromowane tablice z tekstami modlitw w języku hebrajskim i aramejskim, z bogatą ornamentyką. Budowla nakryta jest wysokim mansardowym dachem, pochodzącym z lat 40-tch XVIII w. Pierwotny, renesansowy, pograżony z attyką, zawalił się podczas pożaru w 1736 r. Główny korpus synagogi ota-

czają z trzech stron niskie przybudówki nakryte dachami pulpitowymi. Mieszczą one przedsionek (od północy) i oddziały modlitewne dla kobiet tzw. babińce (od zachodu i południa). W północno-zachodnim narożniku znajduje się okrągła wieża.

Na warsztatach młodzież zapoznała się z podstawowymi pojęciami judaizmu oraz historią narodu żydowskiego od starożytności do czasów nowożytnych (ze szczególnym uwzględnieniem Rzeczypospolitej przedrozbiorowej). Dużo miejsca poświęcono omówieniu historii i architektury Świątyni Jerozolimskiej, jako pierwowzoru układu przestrzennego synagog. Następnie przedstawiono

WARSZTATY
Zdzisław Kosmowski – muzyk **WARSZTATY WOKALNE**
Ewa Wroczyńska – historyk **ARCHITEKTURA SAKRALNA**
Anna Małecka-Beiersdorf – etnograf **WYCINANAKA ŻYDOWSKA**

genezę powstania synagogi w okresie niewoli babilońskiej w VI w. p.n.e. oraz jej funkcjonowanie jako miejsca zgromadzeń Żydów na modlitwy i słuchanie Słowa Bożego. Podczas zajęć wyjaśniono takie pojęcia jak: Tora – Pięcioksiąg Mojżeszowy, Biblia i Talmud, pisarze Tory, ubiór Tory, miejsce Tory w synagodze, obrzędy, modlitwy, nabożeństwa synagogalne. Przedstawiono w zarysie funkcjonowanie gminy żydowskiej w dawnej Polsce, organizację życia religijnego i społecznego diaspory żydowskiej, ukazując na tym tle znaczenie synagogi, jako ośrodka duchowego i administracyjnego. Omówiono najważniejsze święta i obyczaje żydowskie.

Podczas zajęć wykorzystano materiał ilustracyjny: fotografie współczesnej synagogi w Tykocinie oraz teksty z książki pamięci Żydów Tykocina (Sefer Tiktin, Tel Awiw 1959), a także różnorodne materiały dydaktyczne. Na zakończenie młodzież przygotowała własną prezentację komputerową omawianego zagadnienia.

Zajęcia z muzyki sakralnej, które prowadził Zdzisław Kosmowski (muzyk z Łodzi), polegały na nauce śpiewu, czemu towarzyszyły opowiadania o tradycjach żydowskich. W przygotowanym repertuarze znalazły się niguny oraz kompozycje własne, z zakresu muzyki religijnej i ludowej. Niguny – są to tzw.

pieśni bez słów, wywodzą się z chasydyzmu. Jest to muzyka mocno zakorzeniona w tradycji ludowej.

Młodzież otrzymała teksty pieśni przetłumaczone na język polski. Śpiewom towarzyszyły instrumenty: gitara elektroakustyczna i perkusjonalia. Uczestnicy z zainteresowaniem słuchali opowieści o tradycji żydowskiej. Melodie wesołe, o szybkim tempie i wyraźnym rytmie ożywiały odbiorców. Bardzo podobał im się specyficzny melodyjny śpiew grupowy. Niguny wyrażają modlitwę do Boga. Uczestnicy śpiewając je razem łączyli swe modlitwy, przeżywając emocje: radość oraz poczucie jedności.

Z zakresu sztuki sakralnej judaizmu przedstawiono wycinankę żydowską. Warsztaty prowadziła Anna Małecka-Beiersdorf, etnograf z Krakowa. Na wstępie zajęć wyjaśniona została istota wycinanki żydowskiej, z podkreśleniem, że jest to forma plastyczna tradycyjnej sztuki żydowskiej, która jest ściśle związana z religią. Niegdyś wykonywali ją religijni Żydzi, służyła modlitwie, zbliżeniu się do Boga. Wycinanki umieszczano w synagogach, w domach modlitwy i w prywatnych mieszkaniach.

W judaizmie wycinanka pełniła funkcje kultowe. Elementy, z jakich jest zbudowana, mają znaczenie symboliczne, odnoszące się do relacji między człowiekiem a Bogiem. Każdy detal posiada ukryty sens. Najczęstsze symbole to: menora, korona, zwierzęta i rośliny.

Młodzież wykonywała szkice na przygotowanym papierze. Na tej podstawie tworzyła swe wycinanki. Zainspirowana odkrytymi motywami, poznawała techniki i rodzaje wycinanek, ich dawną funkcję i symbolikę. Ta nieznaną im dotąd twórczość wzbudziła duże zainteresowanie.

Marzena Pisarska-Kalisy

The Museum in Tykocin
a division of the Podlaskie Museum in Białystok

The workshop for young people representing the three religions, which was organised by the Museum in Tykocin, a division of the Podlaskie Museum in Białystok, aimed at emphasising the contribution of Jewish culture to the history of Podlasie and the whole country. Based on the idea of multicultural education, the workshop promoted integration and good relations between the participants.

Poland has recently seen an increase of interest in Jewish issues. The young people who attended the workshop became familiar with the oldest monotheistic religion in the world, that is Judaism, which emerged more than a thousand years before Christ. The Tykocin synagogue symbolises Jewish presence on the Polish land.

Judaism – the Jewish religion – is the oldest of the three great monotheistic religions, whose followers believe that there is only one God, the creator and ruler of all kinds of reality. Judaism gave rise to Christianity and Islam, which spread over most of the globe. Currently the number of followers of Judaism oscillates around 15 million. Jews live all over the world – most of them still in the Diaspora.

The religion of Jews and their forefathers, the Hebrew and the Israeli, has formed over the centuries. The history of the nation encompasses four thousand years. The Jews have lost their homeland twice – they were a homeless nation for two thousand years. In spite of that, they preserved the awareness of their identity, culture, religion and tradition. Moses, the charismatic national and religious leader, led the Jews out of slavery in Pharaohs' Egypt to the Promised Land, granted to them by God. The Jewish nation has for hundreds of years been crystallising around the common language, historic events and, last but not least, the religion, and the tradition which is connected with it. Deprived of the Jerusalem Temple, Jews organised their lives around the synagogue and the Torah.

According to Jewish tradition, the Torah, which was given to Moses on Mount Sinai, is a divinely revealed book, a sign of God's Covenant with Israel. The book contains God's message to man. At first it was transmitted orally, both as teachings and laws. In the 7th c bc the Torah was written down, thus becoming the stronghold of faith. It is the principal part of the Tanakh, which is the canon of 24 Jewish books. It consists of three parts: the Torah ("law"), made up of five books, the Nevi'im ("prophets"), consisting of 8 books, and the Ketuvim ("writings"), which is composed of 11 books. Each religious Jew is obliged to study the Torah and put its teachings into practice in everyday life.

The first great commentary, which explains and elucidates the Torah, is the Talmud. It contains legal and religious regulations (Halakha) as well as interpretations and explanations of the biblical text in the form of parables (Aggadah). The Talmud consists of two parts: the Mishnah and the Gemara. It was written down in Hebrew and in Aramaic. The regulations concern even the most minute details of life. The work helped preserve the identity of the Jewish nation.

JUDAISM

Over the centuries, an exceptional Jewish culture – consisting of literature, music, sculpture, painting, architecture and the theatre – emerged in Poland. The culture was created by scholars, writers, artists and representatives of social and political life. Polish Jews were exterminated by the Nazis during the 2nd World War. Deserted synagogues or ruined cemeteries are lasting monuments to the lost community which forms part of our history.

The workshop on religious architecture was taught by Ms Ewa Wroczyńska, a historian based in Białystok, who for many years was head of the Museum in Tykocin. She presented an outline of the history of synagogue architecture, as exemplified by the Great Synagogue of Tykocin. Erected in 1642, it is one of the most outstanding specimens of a "nine fields" baroque synagogue. The imposing construction of brick and lime mortar was laid out in a square plan. The principal element of the interior is the bimah, that is the elevated area situated in the centre of the synagogue between four massive pillars supporting a baldachin. This construction, in turn, supports the vault, which is divided into nine fields. At the eastern wall there is the Aron ka-Kodesh – the Holy Ark (the place for the Torah scrolls) – a niche, which formerly contained a wooden

closet with carved doors. The niche is framed with sumptuous sculptural decoration, which resembles baroque altars found in Catholic churches. The synagogue walls are embellished with richly-ornamented polychrome tablets, which contain prayers in Hebrew and Aramaic. The building is covered with a mansard roof, which comes from the 1740s. The original Renaissance roof, together with the parapet, was destroyed in the fire in 1736. Attached to the main part of the building there are two women's galleries (on the western and southern walls) and the porch (on the northern wall). In the north-west corner there is a round tower.

The young people who took part in the workshop became familiar with the basic concepts of Judaism and with the history of the Jewish nation from antiquity to modern times (with a special emphasis on the partition period in Poland). A lot of attention was given to the history and the architecture of the Jerusalem Temple, as the prototype for the spatial arrangement of the synagogue. Subsequently the discussion focused on the origins of the synagogue, which goes back to the Babylonian exile in the 6th c bc, and its role as the place where Jews gather to pray and to listen to God's Word. The workshop focused on such subjects as the Torah (the Five Books of Moses), the Bible and the

Talmud, Torah covers, the position of the Torah in the synagogue, synagogue rites, prayers and services. Furthermore, the organisers presented an outline of the functioning of the former Jewish commune in Poland and of the organisation of the religious and social life of the Diaspora, thus providing a background for the discussion of the meaning of the synagogue as the spiritual and administrative centre. Finally, the participants became familiar with the principal Jewish traditions and celebrations.

The workshop was based on pictorial material, such as modern photographs of the synagogue in Tykocin or texts from the remembrance book of the Jews of Tykocin (*Sefer Tiktin*, Tel Awiw 1959), as well as various teaching materials.

As a conclusion, the participants prepared a computer presentation concerning the subject matter of the workshop.

The workshop on religious music, which was taught by Zdzisław Kosmowski (a musician from Łódź), consisted in singing lessons, accompanied by stories of Jewish traditions. The repertoire included nigunim and other religious and folk songs. Nigunim, songs without words, derive from Hasidism and are at the same time deeply rooted in folk tradition.

The young people were given Polish translations of the lyrics. The singing was accompanied by the electro-acoustic guitar and percussion instruments. The participants showed great interest in the stories of Jewish tradition. The young people were animated by the lively, rhythmical, uplifting tunes, and expressed great appreciation of this specific melodious form of group singing. Nigunim are an expression of prayer – by singing together, the participants united their prayers, while experiencing joy and the feeling of unity.

As far as Jewish religious art is concerned, the organisers offered a workshop on the Jewish paper-cut. The workshop was taught by Anna Małeczka-Beiersdorf, an ethnographer from Kraków. By way of introduction, she explained the very idea of the paper-cut, emphasising that this form of Jewish art is intimately related to the religion: the preparation of paper-cuts helped religious Jews concentrate on prayer, thus bringing them closer to God. The paper-cuts were placed in synagogues, prayer houses and in the Jews' own homes.

The Jewish paper-cut performed cult functions. Every single element it consists of carries symbolic meaning, concerning the relationship between man and God. The most popular symbols include: the menorah, the crown, plants and animals.

The young people drew sketches, on the basis of which they prepared their own paper-cuts. Inspired with the motifs they had become familiar with, the participants learnt new techniques and kinds of paper-cuts, as well as their symbolism and the function they used to perform. This newly-discovered form of art met with great interest on the part of the young people.

Wieczór żydowski, prowadził Janusz Kozłowski, reżyser z Białegostoku.

Rozpoczęła go uroczysta kolacją, na której podawano tradycyjne dania żydowskie. Głównym tematem tego spotkania było „Święto Purim”, w tradycji żydowskiej upamiętniające ocalenie Żydów od prześladowań z rąk Hamana, ministra perskiego króla. Wyjątkowość tego święta wiązała się z urządzanymi w tym czasie tzw. przedstawieniami purynowymi (które dały początek żydowskiej sztuce teatralnej i filmowej). Na potrzeby przygotowywanej inscenizacji przywieziono z Tykocina specjalne kostiumy, wypożyczone z teatru amatorskiego oraz zestaw niezbędnych rekwizytów. Uczestnicy warsztatów okazali się uzdolnionymi aktorami, którzy bez tremy bawili swoimi kreacjami wszystkich zebranych.

Przy tej okazji omówiono także formę obchodów tego święta w synagogach. Dużo uwagi poświęcono czytaniu księgi Estery, której kopię mogli wszyscy obejrzeć.

Zasadniczą częścią spotkania było zrealizowanie scenki purymowej, na podstawie scenariusza Ewy Wroczyńskiej „Purimowe łakocie”. Młodzież chętnie zgłaszała się do objęcia ról, zatem szybko dokonano obsady. Każdy z wykonawców otrzymał tekst sztuki i kostium. Wszystko odbywało się równocześnie – uczenie się ról, budowanie teatralnych postaci, operowanie kostiumami i rekwizytami, poznanie podstawowych reguł poruszania się w teatralnej przestrzeni, szukanie kontaktu z widownią i partnerami. Uczestnicy „Spotkań” występowali także w charakterze widowni – z zgodnie z tradycją hałaśliwie reagując na imię Hamana. Na zakończenie spektaklu wszyscy odśpiewali purymową piosenkę.

Na przykładzie wielokulturowości Podlasia przybliżono tradycje narodów tworzących wspólną społeczność, ukazano współlistnienie różnych religii zakorzenionych od wieków w naszym kraju.

The Jewish Night was hosted by Janusz Kozłowski, a director from Białystok.

The night started with a dinner, whose guests were served traditional Jewish dishes. The meeting concerned Purim, the holiday that commemorates the deliverance of Jews from Haman, minister to the Persian king. The special character of the holiday was connected with theatrical plays which used to be performed on that occasion and gave rise to Jewish theatre and cinema. The participants of the workshops, dressed in costumes borrowed from an amateur theatre group and equipped with props which had been brought from Tykocin, performed a Purim play. The young people proved to be talented actors, whose brave performance was well-received by everyone in the audience.

During the meeting its participants discussed the way in which Purim was celebrated in synagogues. They also devoted a lot of attention to the reading of the Book of Esther, whose copy was displayed for everyone to see.

Yet the principal part of the meeting was the short play entitled "Purim Sweets", on the basis of the script by Ewa Wroczyńska. The young people were eager to participate, so it did not take long to select the cast. Each of the actors was given a copy of the script and a costume. Everything happened at the same time – memorising the lines, acting, using props and costumes, learning the tricks of the trade, establishing contact with the audience and the co-actors. The other participants took on the role of the audience, who reacted loudly to the name Haman, in accordance with the tradition. At the end of the performance everyone sang a Purim song.

By presenting the multicultural character of Podlasie, the workshops brought the participants closer to the traditions of the nations who used to inhabit the region within one community. Furthermore, the workshops allowed to demonstrate the coexistence of the various religions which have long been rooted in our country.

JUDAIZM / JUDAISM

KONCERT / THE CONCERT

MAX KLEZMER BAND

Muzyka Żydowska / Jewish Folk Music

MUZEUM IKON W SUPRAŚLU, 9 LIPCA 2008

MUZEUM OF ICONS IN SUPRASL, 9TH JUNE 2008

WRĘCZENIE NAGRÓD UCZESTNIKOM SPOTKAŃ ZE SZTUKĄ SAKRALNĄ
THE PRIZE GIVING CEREMONY OF SACRED ART MEETINGS
Zakończenie warsztatów / The Closing of The Event

MUZEUM IKON W SUPRAŚLU / MUZEUM OF ICONS IN SUPRASL

JUDAIZM / JUDAISM

KONCERT / THE CONCERT

MAX KLEZMER BAND

Muzyka Żydowska / Jewish Folk Music

MUZEUM IKON W SUPRAŚLU, 9 LIPCA 2008

MUZEUM OF ICONS IN SUPRASL, 9TH JUNE 2008

OBJAZD NAUKOWY / EDUCATIONAL TOUR
KRUSZYNIANY, TYKOCIN, SUPRAŚL

6 LIPCA 2008 / 6TH JUNE 2008

także podkreślenie, że zarówno jeden, jak i drugi model nawiązuje w pewnej mierze do świątyni jerozolimskiej, która także dzieliła się na trzy części: dziedzińiec, ołtarz i święte świętych.

- przedstawienie elementów wyposażenia **Kościoła** (**ołtarz** – miejsce składania bezkrwawej ofiary na pamiątkę ofiary krzyżowej Syna Bożego; **tabernakulum** – miejsce przechowywania Najświętszego Sakramentu, które w swej nazwie nawiązuje symbolicznie do namiotu, w którym Żydzi przechowywali na pustyni Arkę Przymierza; **ambona** – przeznaczona na Liturgię Słowa; **stalle** – ławki ustawiane w prezbiterium przeznaczone dla duchownych; **chrzcielnica** – naczynie na wodę święconą używaną przy Chrzcie Świętym; **chór muzyczny** – balkon nad wejściem, gdzie znajdują się organy, a także miejsce dla chóru) oraz **Cerkwi** (**pulpit-anałojczyk**, na którym umieszcza się odpowiednio ikonę lub ewangelię i krzyż; **solea** – podwyższone miejsce do głoszenia kazań znajdujące się przed ikonostasem, wyobrażające górę na której nauczał Chrystus; **kliros** – miejsce dla chórzystów; **ikonostas** – wywodząca się od przegrody ołtarzowej wysoka, drewniana, bogato dekorowana ściana, oddzielająca prezbiterium od głównej części świątyni, na której w określonym porządku umieszczone są w kilku rzędach ikony; **prestoł** – ołtarz w kościołach obrządku wschodniego, **Stół Pański** – miejsce eucharystycznej przemiany; **żertwiennik** – miejsce przygotowania chleba i wina do Eucharystii; **panikadiło** – zdobiony żyrandol).

- przedstawienie symboliki zawartej w Kościele oraz Cerkwi, pokazanie, że budowa świątyni chrześcijańskiej nie zawiera żadnej przypadkowości, że każdy jej element posiada określone przeznaczenie, a zarazem odzwierciedla tajemnice Boga (**wnoszenie świątyń chrześcijańskich na planie krzyża** (greckiego bądź łańskiego) – znaku Zbawienia; **orientowanie świątyń ołtarzem w kierunku wschodnim** – odniesienie do Zbawiciela, którego już od początków chrześcijaństwa utożsamiano z wschodzącym słońcem, symbolizującym zwycięstwo Chrystusa nad ciemnością i złem, wyjście znajdujące się po stronie zachodniej oznacza niejako zmierzanie w kierunku chaosu, śmierci i ciemności świata profanum – owa oś sakralna wschód – zachód symbolizuje „drogę zbawienia” wiodącą w kierunku Chrystusa; **kopuły wieńczące budowle cer-**

kwi, mające zazwyczaj kształt nawiązujący do płonącej świecy, symbolizującej modlitwę i Światło Boże, których liczba także ma swoje znaczenie: jedna to wyobrażenie Jedyne Boga, dwie – boskiej i ludzkiej natury Chrystusa, trzy – Trójcy Świętej, pięć – Chrystusa i czterech Ewangelistów.

Podsumowanie warsztatów stanowiła prezentacja. Uczestnicy tworzyli projekcje komputerowe dotyczącej architektury sakralnej Kościoła oraz Cerkwi, z wykorzystaniem zdjęć chrześcijańskich obiektów sakralnych znajdujących się na Podlasiu, a także wiedzy zdobytej w trakcie zajęć.

Warsztaty zostały poprzedzone jednodniowym objazdem na trasie Supraśl – Tykocin – Kruszyniany, zorganizowanym w celu bezpośredniego zapoznania się z architekturą sakralną poszczególnych religii.

Nie bez powodu zostały wybrane powyższe miejscowości. Początki Supraśla sięgają 1500 r., kiedy to mnisi sprowadzeni dwa lata wcześniej do pobliskiego i gwarne Gródka, postanowili osiąść w spokojniejszym miejscu. Rozpoczęli więc jego poszukiwania, przy czym było to poszukiwanie dość niezwykłe. Według podania mnisi puścili na rzekę Supraśl krzyż, sami podążyli jego śladem. W miejscu, w którym się on zatrzymał, w miejscu w taki sposób wskazanym przez Boga, na uroczysku Suchy Hrud postanowili osiąść i założyć monaster. Tak oto stał się Supraśl osadą, której sercem był konwent mnisi, jeden z ważniejszych ośrodków kulturalnych i religijnych. W 1503 r. rozpoczęto tu budowę murowanej świątyni Zwiastowania Najświętszej Marii Panny. Budowli niepowtarzalnej. Łączyła ona bowiem wschód z zachodem będąc kompilacją dwóch stylów architektonicznych – bizantyjskiego oraz gotyku. Niezwykłej także z tego względu, że oprócz swojej zasadniczej funkcji sakralnej, z racji swego położenia pełniła także funkcję świątyni obronnej. Połączenie walorów użytkowych, ozdobnych i obronnych, czyniło z niej w sensie historycznym i artystycznym obiekt zupełnie wyjątkowy. Owa wyjątkowa cerkiew została zniszczona w czasie drugiej wojny światowej. Nowo wybudowana wygląda identycznie jak jej poprzedniczka, stojąca tu przez ponad czterysta lat, i tak jak tamta stanowi centrum zespołu monasterskiego.

W ramach zorganizowanego objazdu uczestnicy mieli bezpośrednio możliwość zapoznania się z tym obiektem, który tak jak dawna świątynia wzbudza olbrzymie doznania. Wrażenie wywołuje jej ogromna bryła – jest to trójnawowa hala, mająca 33 metry długości, 13 szerokości, a jej wysokość do sklepienia kopuły liczy 28 metrów. Wewnątrz zaś uwagę zwraca fakt, iż została ona przykryta kilkoma rodzajami sklepień – gwieździstym, krzyżowym, kryształowym, kolebkowym. Świątynię flankują cztery wieże, mieszczące klatki schodowe z licznymi wykuszami i otworami strzelniczymi. To właśnie wizyta na jednej z nich, pozwalająca bezpośrednio odczuć dawny charakter obronny świątyni, zrobiła na uczestnikach *Spotkań* niezapomniane wrażenie.

Kolejnym celem podróży był Tykocin – stare i niezwykłe miasto. Bywali tutaj królowie, księżęta, hetmani. W Tykocinie, miście dwóch kultur, przetrwał po dzień dzisiejszy obraz dawnego polskiego miasteczka,

przywołującego w swym kształcie przestrzennym i architektonicznym minione zdarzenia oraz dawne epoki. Został tu zachowany układ urbanistyczny typowego żydowskiego sztetl ze starą zabudową. Żydzi pojawili się w mieście w XVI wieku dla rozwoju handlu i rzemiosła i mieszkali tu aż pięć wieków. Ulica Kozia, czy Złota, to tylko niektóre, na których dawniej można było usłyszeć jidisz. Do dziś o obecności Żydów w Tykocinie przypomina XVII-wieczna synagoga, zaliczana do jednego z najwspanialszych w Europie zabytków żydowskiej kultury materialnej. Podziwialiśmy wewnątrz głównej Sali Wielkiej Synagogi, centralnie usytuowaną kaplicową dwukondygnacyjną **bimę**, zdobioną dekoracją rzeźbiarską **Aron Hakodesz** przysłonięty **parochetem**, bogatą dekoracją malarską (ornamentowane pasami roślinno-zwierzęcymi tablice z tekstami modlitw w języku hebrajskim i aramejskim, służące nie tylko jako element zdobniczy wewnątrz, ale spełniające także praktyczną rolę ułatwiając wiernym wspólne odmawianie modlitw podczas uroczystych nabożeństw), a także zbiory judaików – **tales** (szal modlitewny), **jarmułki**, **jad** (ręka służąca do czytania Tory, gdyż nie można jej dotknąć palcami), **besamiki** (do których wkłada się zioła, a które stawiane są na zakończenie szabatu) , **świeczniki chanukowe oraz menory**.

Tykocin to także perła architektury barokowej, o czym mogli przekonać się uczestnicy objazdu. Jednym z dowodów na potwierdzenie tej tezy był oglądany przez nas Kościół pw. Świętej Trójcy. Jest to zabytek, którego nie sposób przeoczyć, zajmujący całą wschodnią pierzeję rynku. Budowla typu bazylikowego, z okazałą elewacją frontową z arkadowymi skrzydłami, które wieńczą dwie wieże. Wewnątrz zwraca uwagę przepiękny, bogato zdobiony barokowo-rokokowy **ołtarz główny** z obrazem św. Trójcy, autorstwa jednego z najzdolniejszych malarzy owych czasów Szymona Czechowicza, bogate wyposażenie (**ołtarze**, **konfesjonały**, **ambona**, **chrzcielnica**), przepiękne iluzjonistyczne polichromie, 20-głosowe **organy** z rzeźbami króla Dawida i aniołów oraz **portrety fundatorów** – Jana Klemensa Branickiego i jego żony Izabeli.

Następnie wkroczyliśmy na Szlak Tatarski, aby zawitać do Kruszyńnian. To miejscowość, w której odczuwa się tchnienie dalekiego Orientu, która „pamięta”

pierwszych Tatarów sprzed ponad 300 lat, osadzonych tu przez króla Jana III Sobieskiego. Ich potomkowie, którzy obecnie tutaj zamieszkują, kontynuują tradycję i religię swoich przodków. Pierwszym ze zwiedzanych przez nas obiektów był XVIII-wieczny meczet, wokół którego koncentruje się życie religijne Tatarów. Drewniany, skromny, architektonicznie bardzo podobny do miejscowych cerkiewek, posiadający z przodu dwie wieże z kopułkami i minaret, z którego jednak nie rozlega się charakterystyczny półśpiew muezzina, gdyż zwyczaju tego zaniechano w polskich meczetach. Z tyłu dostrzegamy jak gdyby absydę – stanowią ją **mihrab**, wskazujący kierunek modlitwy. Gdy wchodziliśmy do środka, na twarzach niektórych uczestników objazdu pojawiło się zdziwienie, bowiem troska o czystość nakazuje w religii muzułmańskiej zdejmowanie butów przed wejściem do miejsca kultu. Z przedsonka weszliśmy do **Sali modlitw**, której podłogę wyściełają kolorowe dywany, pozbawionej wszelkich mebli, wszystko po to, aby pomieścić jak największą liczbę wiernych. W jej wnętrzu nie ma także żadnych obrazów ludzi, zwierząt czy świętych, aby podczas modlitwy skupiać się wyłącznie na Allachu. Zamiast tego na ścianach wiszą ozdobne „**muhiry**” zawierające cytaty ze świętej księgi muzułmanów, Koranu, a obok obrazy przedstawiające Mekkę i Medynę, miejsca szczególnej czci wyznawców tej religii. Nieopodal meczetu znajduje się **mizar**, otoczony murem zbudowanym z potężnych kamieni. Pochylone nagrobki w starszej jego części sprawiają niesamowite wrażenie pobudzając wyobraźnię. Stare mogiły są obłożone po bokach kamieniami, mają także dwa kamienie nagrobkowe: większy u głowy, mniejszy u nóg zmarłego. Mogiły, które mogliśmy tutaj zobaczyć były zazwyczaj nieogrodzone, co ma znaczenie symboliczne – Tatarzy podkreślają w ten sposób, że wszyscy ludzie są sobie równi i nikt nie może odgradzać się od innych.

W Kruszynianach czekała nas jeszcze jedna niespodzianka. W położonej nieopodal meczetu Tatarskiej Jurcie, mieliśmy okazję skosztowania tatarskiej kuchni. Za czasów koczowniczych pokarmem Tatarów była konina i baranina. Współcześnie spożycie koniny zastąpiono mięsem owcy i bydła rogatego. Wszystkie potrawy tatarskie są tłuste, ostre, ale smaczne, o czym sami mogliśmy przekonać się jedząc **kołoduny tatarskie** w rosole (mięsno- mączna potrawa podawana w Święto Bajram), **pieremiacze** czyli pierożki z farszem mięsnym smażone na głębokim tłuszczu, zaś na deser **listkowiec** – ciasto drożdżowe z miodem i białym serem.

Objazd naukowy pozwolił doświadczyć uczestnikom „Spotkań”, iż Podlasie to region, gdzie po dzień dzisiejszy współistnieją ze sobą trzy wielkie religie – chrześcijaństwo, judaizm i islam. W ciągu jednego dnia odwiedzili miejsca, które są świadectwem wyjątkowej i bogatej tradycji tych ziem, zawartej w architekturze świątyń, religii i tradycji.

Katarzyna Skibińska

The Museum of Icons in Supraśl
a division of the Podlaskie Museum in Białystok

Poland stands at a meeting point of various cultures and creeds and nowhere is this fact experienced more fully than in Podlasie, which has long been inhabited by followers of different religions. To show this mosaic of multiculturalism was one of the aims of "Encounters with Religious Art – In Search of Common Ideas – Christianity, Judaism, Islam." However, the principal objective of the project was to teach its participants cooperation, understanding, tolerance and respect for what some may consider odd. One of the ways of fulfilling this objective was to organise a workshop on religious architecture, because it is in Podlasie that a Catholic church, a dome of an Orthodox church and a mosque tower are all found in one place.

One of those meetings, hosted by Katarzyna Skibińska and Jan Grigoruk from the Museum of Icons in Supraśl, concerned Christian church architecture. The cultural differences underlying the Eastern and Western Christian worlds were reflected in differences between Byzantine and Roman liturgy and theology, which led to the

ultimate division into the Latin and Greek rites. The aim of the workshop was to remind its participants that the two churches share a common past, thus constituting two traditions derived from the same root.

The basic objectives of the workshop were as follows:

To define the functional and spatial characteristics of the Christian church (the use of Catholic and Orthodox churches for liturgical purposes; the church as a place of Christian worship; the House of God);

To give a detailed description of the way and form in which the architectural canon of the church evolved, beginning from the time when God's People congregated to pray in the name of Jesus, thus, in a sense, constituting a church, through the period of persecution, when the Eucharist would be administered in the catacombs, to the year 313 (the signing of the Edict of Milan), when the basilica became the principal architectural form of the early church;

To draw attention to the basic architectural details of the Catholic and the Orthodox churches; to name the elements that have survived until today: the narthex (the entrance area), the nave (the central approach to the high altar) and the presbytery; to emphasise the fact that the form of both the Catholic and the Orthodox church echoes the form of

the Jerusalem Temple, which was also divided into three parts: the courtyard, the altar and the Holy of Holies;

To present the elements of the interior of the Catholic church (the high altar, where the bloodless sacrifice is performed to commemorate the sacrificial death of God's Son on the cross; the tabernacle, where the Holy Sacrament is reserved, the name "tabernacle" being a symbolic reference to the tent that housed the Ark of Covenant; the pulpit, where the Liturgy of the Word takes place; choir stalls – the seats for the clergy; the baptismal font – a receptacle for baptismal water; the gallery, which is situated above the entrance and provides space for the organ and choir singers) and of the Orthodox church (the lectern, on which an icon or the Gospel and a crucifix are placed; the solea – the platform from which sermons are delivered – it is situated right in front of the iconostasis and symbolises the mountain on which Jesus preached the sermon known as the Sermon on the Mount; the kliros, which is dedicated to the choir; the iconostasis – the tall, richly decorated screen which separates the nave from the sanctuary and consists of several tiers of icons, which are arranged in a specific order; the altar, God's table – the place of the Eucharistic change; the oblation table, where Eucharistic bread and wine are prepared; the chandelier).

To present the symbolism of the Catholic and the Orthodox churches; to show that the construction of the Christian church is everything but random, that each of its elements performs a particular function, thus reflecting the mystery of God (Christian churches have been laid out on the plan of the Latin or Greek cross – the symbol of redemption; the high altar is oriented towards the east, which traditionally represents the Redeemer, who since the birth of Christianity has been associated with the rising sun, symbolising Christ's triumph over darkness and evil – hence, the exit, which is situated in the western wall, represents the direction towards chaos, death, and the darkness of the profane world: the sacred axis between the East and the West symbolises "the road to redemption," which leads towards Christ; domes, whose shape usually resembles that of a burning candle – a symbol of prayer and God's light – and whose number is also of certain significance: a single dome represents One God, two – the human and divine natures of Christ; three – the Holy Trinity, five – Christ and the four Evangelists).

By way of conclusion, the participants of the workshop prepared computer presentations devoted to the architecture of the Catholic and Orthodox churches. The presentations

were based on pictures of churches situated in Podlasie and on the knowledge gained during the workshop.

The workshop was preceded by a one-day tour of Supraśl, Tykocin and Kruszyniany, which was organised to allow the participants to experience the architecture of the three religions at first hand.

There is a reason behind the choice of the places enumerated above. Supraśl dates back to 1500, when the monks who two years earlier had been brought to neighbouring Gródek decided to settle in a less noisy area. They began looking for an appropriate place, but their search was an unusual one. As legend has it, they let a cross drift along the Supraśl river and followed in its wake. The cross stopped at Suchy Hrud and the monks, who believed that the place was thus indicated by God himself, decided to build a monastery there. That is how Supraśl became a settlement concentrated around the convent which at that time was one of the principal religious and cultural centres. In 1503 the construction of the Orthodox Church of the Annunciation began. It was a unique building, which combined eastern and western traditions, by representing a mixture of the Byzantine and the Gothic styles. There was yet another reason why the

church was unusual – due to its location, it had to perform not only the religious but also the defensive function. The combination of functional, aesthetic and defensive features made the church completely exceptional, historically and artistically. The old church was destroyed during the 2nd World War. The new one is identical with its predecessor, which stood on the spot for more than four hundred years. The modern building is also the core of the monastery complex.

The tour provided the participants with an opportunity to see the church, which is no less impressive than the previous one, with their own eyes. The impression is caused by the bulky mass of the building: it is a three-nave hall, which measures 33 meters in length and 13 in width, with the vault of the dome located 28 metres above the ground. The interior attracts attention for its four kinds of vaults: stellar, cross, ribbed and tunnel. The church is flanked by four towers, each containing a staircase and numerous embrasures and bay windows. The participants of “Encounters” experienced the former defensive character of the church at first hand by visiting one of the towers. The visit left a lasting impression on the group.

The next destination was Tykocin, an extraordinary old town, which has hosted kings, princes and hetmans. A town of two cultures, it has preserved the image of the former Polish settlement, whose spatial and architectural shape is evocative of previous epochs and events long-passed: visitors to Tykocin can still appreciate the typical layout of the Jewish shtetl and its historic buildings. Jews were brought to the town in the 16th c to enhance the development of trade and commerce and inhabited the place for as long as five centuries. Kozia or Złota are just two of the many streets where Yiddish was heard all those years ago. One of the reminders of Jewish presence that have survived until today is the 17th century synagogue, considered to be one of the most exquisite specimens of Jewish material culture in Europe. The participants of the tour admired the main hall of the Great Synagogue: the centrally-located two-story chapel-like bimah, the Aron ka-Kodesh, framed with sculptural decoration and covered with a parochet, the sumptuous polychromes (embroidered with floral and animal motifs, they include prayers in Hebrew and Aramaic, thus not only performing a decorative function, but also helping the believers recite the prayers during services), as well as the collection of Judaica: a tallith (a prayer shawl), yarmulkes (skull-caps), a yad (a “hand” used to point to the text during the Torah reading from the scrolls, which were not to be touched with

fingers), besamins (spice boxes displayed at the end of the Sabbath), hanukiyot (Hannukah "candelabra") and menorahs.

Apart from bearing witness to the Jewish culture of the region, Tykocin is also a gem of Polish Baroque architecture, as evidenced by the Holy Trinity Church. It is impossible to overlook this building, as it occupies the entire eastern side of the market square. It is a basilica church with an impressive front elevation, joined to the two towers by arcade screens. The interior attracts attention for the magnificent richly ornamented high altar, which shows an influence of both the Baroque and the Rococo styles and frames the painting of the Holy Trinity by one of the most talented artists of that time, Szymon Czechowicz. Other noteworthy elements of the interior include the furnishings (altars, confessionals, pulpit, baptismal font), the awe-inspiring illusionistic polychromes, the organ embellished with representations of King David and angels, and portraits of the founders: Jan Klemens Branicki and his wife Izabela.

Subsequently the visitors entered the Tatar Route, to reach Kruszyniany – a place where one can feel the breath of the Orient and which remembers the first Tatars who were brought there more than three hundred years ago by King John III Sobieski. Their descendants preserve the religion and the tradition of their forefathers.

The first place the participants of the tour visited was the 18th c mosque, which is the centre of the Tatars' religious life. It is a modest wooden structure, which resembles local Orthodox churches, with two cupola-covered towers at the front. Even though the mosque does have a minaret, the characteristic chant of the muezzin cannot be heard from it, as the custom was abandoned in Polish mosques. At the back of the building is an apse-like form: it is the mihrab, which indicates the direction a Muslim should face when praying. On going into the mosque some of the visitors were surprised to learn that, for the sake of purity, they have to take off their shoes before entering the place of worship. Through the vestibule the visitors entered the prayer hall, whose floor is covered with colourful carpets and which contains no furniture, so that it can accommodate as many people as possible. Nor is it ornamented with representations of people, animals or saints, so that the believers can concentrate solely on Allah. Instead, the walls are covered with ornamented muhiras, which contain quotations from the holy book of Islam, the Qur'an, and with pictures of Mecca and Medina – the two cities which are held in great veneration by the followers of the religion. In the vicinity of the mosque

there is the mizar (cemetery), surrounded by a wall of massive stones. The leaning tombstones of the older part of the cemetery make a profound impression on the viewer and fuel their imagination. The sides of the old graves are covered with stones. Each grave has two tombstones: the bigger one at the head and the smaller one at the feet. The graves are not usually fenced, which has a symbolic meaning: that is how Tatars emphasise that all men are equal and no one can separate themselves from the others. Kruszyniany offered one more surprise: the Tatarska Jurta, situated in the vicinity of the mosque, serves traditional Tatar cuisine. Nomadic Tatar tribes fed on horsemeat and mutton. Since then horsemeat has been supplanted by mutton and meet from horned cattle. All Tatar dishes are very piquant and contain a lot of fat, but are very tasty, as the participants of the tour found out for themselves by eating kołduny served in broth (a kind of dumplings with meat filling, served at Bayram), pieremiacze, which are a kind of deep-fried pierogi stuffed with meat, and – for dessert – listkowiec, that is yeast cake with honey and curd cheese.

Thanks to the tour, the participants of "Encounters" experienced Podlasie as a region where the three great religions – Christianity, Judaism and Islam – have coexisted for centuries. In only one day the visitors saw places which bear witness to the exceptionally rich tradition of this land, as manifested by its customs, architecture and religions

Realizacja: Muzeum Ikon w Supraślu przy współpracy Muzeum Historycznego w Białymstoku i Muzeum w Tykocinie | Scenariusz i aranżacja plastyczna: Ewa Zalewska – Muzeum Ikon w Supraślu | Fotografie: A. Gaweł, M. Jasiulewicz, P. Sawicki, A. Sokółski | Fot. archiwalne: IS PAN w Warszawie, Muzeum Podlaskie w Białymstoku, archiwum Sanktuarium Maryjnego w Różanymstoku | Opracowanie graficzne: Bogdan Suprun NAVIGATOR studio s.c. | Druk i montaż ekspozycji: GLOBARTPRINT

Accomplishment: Museum of Icons in Suprasl together with Historical Museum of Białystok and Museum in Tykocin | Artistic Realization: Ewa Zalewska: Museum of Icons in Suprasl | Photographs: A. Gaweł, M. Jasiulewicz, P. Sawicki, A. Sokółski | Archival Photographs: IS PAN In Warsaw, Podlaskie Muzeum In Białystok, The Rozanystok Sanctuary Archives | The Exposition Layout: Bogdan Suprun NAVIGATOR studio s.c. | Installation and Printing: GLOBARTPRINT

WYSTAWA PLENEROWA – WIELOKULTUROWOŚĆ PODLASIA

The OPEN – AIR EXPOSITION: THE MULTICULTURALISM OF PODLASIE REGION

CHRZEŚCIJANIE, ŻYDZI, MUZUŁMANIE

CHRISTIANS, JEWS, MUSLIMS

THE VENUE: RYNEK KOŚCIUSZKI, BIAŁYSTOK, WRZESIEŃ / SEPTEMBER 2008

Na Podlasiu od wieków współistniały ze sobą trzy wielkie religie – chrześcijaństwo, judaizm i islam. Historia ich wyznawców tworzy dziedzictwo kulturowe tych ziem. Jego wyjątkowość to bogactwo tradycji zawartej w świątyniach, ukazywanej w obrzędowości, czy specyfice języka. Wszystko to tworzy krajobraz Podlasia jedyny w swoim rodzaju, gdzie obok kościoła zobaczyć można cerkiew, synagogę czy meczet. Właśnie religia, jako jeden z wyznaczników narodowości, stanowi płaszczyznę, na podstawie której można poznać i zrozumieć inne kultury.

WIELOKULTUROWOŚĆ PODLASIA

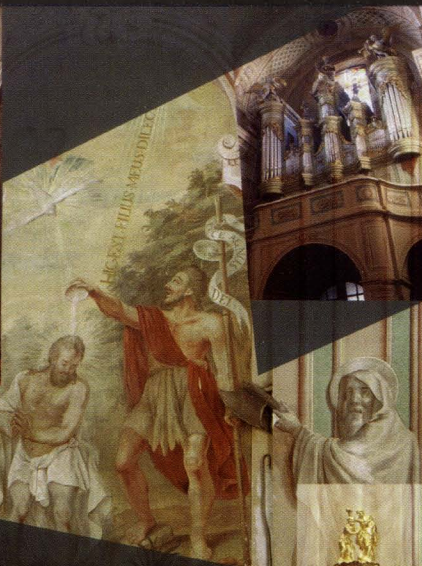

1. GRABARKA – Cerkiew Przemienienia Pańskiego – główne miejsce kultu dla wyznawców Prawosławia w Polsce 2. KRYNOCZKA – w trzecim dniu święta Świętej Trójcy po nabożeństwie wierni piją i obmywają chore miejsca chusteczkami zamoczonej w poświęconej wodzie ze studzienki 3. DZWONAR – grą na dzwonach przywołuje wiernych na nabożeństwa 4. ŚWIĘTO CHRZTU PAŃSKIEGO – kapłan przybył z wiernymi w procesji nad brzeg rzeki, by poświęcić wodę 5. KRZYŻE OFIARNE przyniesione przez pielgrzymów na Grabarkę w różnych intencjach 6. PANICHIDA – nabożeństwo za zmarłych na cmentarzu podczas święta Przemienienia Pańskiego na Świętej Górze Grabarce 7. Świecza – nabożeństwo podczas święta Wprowadzenia Bogarodzicy do świątyni. Kobiety trzymają własnoręcznie wykonane woskowe świece upamiętniając odprowadzających Marię do świątyni 8. PUCHŁY – świeca symbolizuje płomienną modlitwę wiernej 9. CZOTKI to sznur paciorków służący do odmawiania Modlitwy Jezusowej: „Panie Jezu Chryste, zmiłuj się nade mną grzesznym.” Modlitwne sznury z paciorkami stosowane są przez wyznawców kilku religii. 10. PROCESJE podkreślają doniosłość świąt, są oddaniem czci i zamianowaniem wiary w Boga 11. PROCESJA KU CZCI ŚWIĘTEGO MIKOŁAJA – Kapłani niosą Ikonę Świętego w ozdobnym kociole (kasecie) 12. POŚWIĘCENIE PALM tradycyjnie przygotowanych z gałązek wierzbowych.

Wiekli współwzrostnia prawosławia i katolicyzmu na Podlasiu wpisywa się w pejzaż miejscowości znaki obecności wyznawców – cerkwie i kościoły. Wciąż żywy wymiar tej obecności przejawia się w bogatej obrzędowości religijnej i tradycjach z nią związanych oraz w świętych miejscach otoczonych kultem.

1.

2.

3.

4.

5.

1. OŁTARZ GŁÓWNY w kościele mieści się w PREZBITERIUM – skierowanej na wschód, podwyższonej przestrzeni przeznaczonej dla duchowieństwa. Wnętrze kościoła mogło być wzbogacone ołtarzami w nawach bocznych. Po Soborze Watykańskim II Stół Pański, czyli Ołtarz Ofiary został umiejscowiony w centralnej części prezbiterium 2. KOŚCIÓŁ POD WEZWANIEM TRÓJCY ŚWIĘTEJ w TYKOCINIE został wzniesiony w latach 1740–1750, jego fundatorem był Jan Klemens Branicki. Późnobarokowy kościół zajmuje całą wschodnią pierzeję rynku, jest budowlą typu bazylikowego, z okazałą elewacją frontową – od głównego korpusu świątyni z dwóch stron biegną arkadowe, półkoliste skrzydła, łącząc się z rozstawionymi symetrycznie na narożnikach placu wieżami 3. RÓŻANYSTOK – jedno z miejsc kultu Maryjnego na Podlasiu. Bogarodzica w sercach chrześcijan zajmuje szczególne miejsce. Do MATKI BOŻEJ WSPOMOŻYCIELKI WIERNYCH przybywają bardzo licznie pielgrzymi, a jej wizerunek został uwieczniony koronami papieskimi w 1981 roku 4. RÓŻANIEC to odmawianie modlitwy oraz forma kontemplacji. Każda z tajemnic różańca koncentruje się na jednym ważnym wydarzeniu z życia Jezusa Chrystusa i Jego Matki, Marii 5. CHRZEST – jest początkiem nowego życia – życia we wspólnocie z Jezusem Chrystusem i z wszystkimi, którzy w Niego wierzą. Jest również obmyciem z grzechu pierworodnego – znakiem początku nowego. Zanurzenie w wodzie oznacza symboliczne pogrzebanie z Chrystusem, wynurzenie – zmartwychwstanie wraz z Nim do nowego życia. Przy udzielaniu chrztu naznacza się głowę znakiem krzyża, namaszcza olejem świętym, nadaje białą szatę i zapala się świecę chrzcielną od PASCHAŁU.

obecności Tatarów – wyznawców islamu – na ziemiach polskich. Odegrali w zachowaniu odrębnej tożsamości przez Tatarów polskich ogromną rolę i do dnia dzisiejszego stanowią miejsca, wokół których skupiają się wyznawcy islamu w Polsce, głównie podczas najważniejszych muzułmańskich świąt.

ISLAM

1. Pierwszy przekład KORANU na język polski dokonany przez Jana Tarak Buczackiego – Tataru z Podlasia. Koran Żydów i Chrześcijan nazywa LUDAMI KSIĘGI, ponieważ są w posiadaniu tekstów objawionych przez Boga – TORY i EWANGELII – i wierzą w tego samego Boga Jedyne. Muzułmanie uznają wspólne korzenie judaizmu, chrześcijaństwa i islamu. 2. W meczecie znajduje się MIHRAB – nisza zwrócona w kierunku Meeki, po jego prawej stronie mieści się MINBAR, z którego imam wygłasza kazania (CHUTBY). 3. Pełny muzułmański sznur modlitewny – SUBHA – składa się z 99 paciorków. Suma paciorków zgodna jest z liczbą najpiękniejszych imion Boga. Odmawia się go, powtarzając na każdym paciorku: „Nie ma bóstwa oprócz Boga”. 4. HRAMOTKA – talizman ochronny. 5. NUSKA – talizman wróżący przyszłość wykonany z kości łopatki barana. 6. DAŁAWAR talizman z umieszczonym na zwoju papieru tekstem modlitwy islamskiej. 7. AZAN – wezwanie do modlitwy – u polskich Tatarów oznacza nadanie dziecku imienia i jest symbolicznym włączeniem go do wspólnoty muzułmańskiej. 8. Polscy Tatarzy do uroczystości zaślubin włączyli miejscowe zwyczajanie – tradycyjne powitanie młodych chlebem i solą. 9. MIZAR – cmentarz muzułmański. Tatarzy w Polsce przejęli miejscowe zwyczajanie – tradycyjne powitanie młodych chlebem i solą. 10. Ciało zmarłego obmyte przy słowach 36 sury Koranu (Jasin), układa się w grobie tak, by zmarły był twarzą zwrócony w kierunku Mekki. Imam przy pierwszym rzuceniu na pokryte białym całunem ciała trzy garście ziemi, a po nim reszta zgromadzonych. 11. Modlący się Muzułmanin zwraca się w kierunku Mekki – Świętego Miasta zwanego Matką Miast.

Wieloletnia obecność Żydów na Podlasiu ukształtowała wyjątkową kulturę, przejawiającą się poprzez literaturę, teatr, muzykę, rzeźbę, malarstwo, architekturę. W czasie II wojny światowej naziści dokonali zbrodni holocaustu na narodzie żydowskim w Polsce. Zniszczeniu uległo również wiele zabytków z tą kulturą związanych. Wspaniałym zachowanym świadectwem obecności Żydów na Podlasiu jest wielka synagoga w Tykocinie, wyróżniająca się pięknem architektury i unikatową polichromią.

JUDAIZM

1. SYNAGOGA – dom modlitwy Najważniejszym miejscem we wnętrzu synagogi jest ARON HA KODESZ – Święta Arka, wnęka mieszcząca się w jej wschodniej ścianie, w której znajdują się zwoje TORY. Wschodni kierunek wskazuje Jerozolimę – miejsce pierwszej świątyni, gdzie w Arce Przymierza spoczywały tablice Dekalogu przekazane Mojżeszowi na górze Synaj 2. LAMPKI CHANUKOWE zapalane są w żydowskich domach w czasie trwającego osiem dni święta CHANUKA – Odnowienia Ołtarza 3. BIMA – podwyższenie pośrodku synagogi, z którego odczytywane są słowa Tory 4. JARMUŁKA – tradycyjne nakrycie głowy, oznaka poważania 5. TALLIT (TAŁES) – prostokątny szal modlitewny 6. CHANUKIJA dziewięcioramienny świecznik, na którym każdego dnia święta Chanuka trwającego przez 8 dni – zapala się po jednej świecy. Jedna ze świec – Szamasz – jest świecą dodatkową, dziewiątą, którą zapala się pozostałe 7. TEFILLIN – skórzane pudełka zawierające wersety z Pisma Świętego, noszone zgodnie ze słowami, które zawierają, na czole i na lewym ramieniu: „Będzie to dla ciebie znakiem na ręce i przypomnieniem między oczami, aby prawo Pana było w ustach twoich” 8. PURIM – święto radości ocalenia Żydów od prześladowań dzięki odwadze Estery. Historia odczytywana jest z ręcznie przepisywanego zwoju Księgi Estery – MEGILL. W dniu tego święta odbywa tradycyjna inscenizacja opisanych wydarzeń. 9. SUKKOT – trwające siedem dni Święto Namiotów lub Szałasów jest zarazem świętem plonów. Nazwa święta pochodzi o wznoszonych specjalnie z tej okazji szałasów – SUKA – krytych gałęziami przepuszczającymi światło słoneczne.

Beata Aleksiejuk, 18 lat

DIALOG ZA KULISAMI...

Supraśl to miejsce przesiąknięte świętością, tętniące życiem miasto o niesamowitym, tajemniczym klimacie. Słynie ono z cudotwórczej ikony Matki Bożej, znajdującej się w cerkwi, nieopodal której umiejscowione jest Muzeum Ikon, odwiedzane licznie przez różne grupy turystów. Supraśl to także zakątek artystów – znajduje się tu Liceum Plastyczne. W tak urokliwym miejscu w ramach Europejskiego Roku Dialogu Międzykulturowego, odbyły się „Spotkania ze sztuką sakralną”. Ich głównym hasłem stała się tolerancja i integracja.

Do Supraśla przyjechałam z grupą z Hajnówki. Już w autobusie prowadziliśmy żywą dyskusję – zastanawialiśmy się jak spodoba nam się ten pobyt. Tak wiele znaków zapytania, tak wiele sprzecznych przeczuć tkwiło się w naszych głowach. Wszystko miało wyjaśnić nam niedaleka przyszłość – odkrywająca bramę poznania. Zakwaterowaliśmy się w pensjonacie Zajma, a zajęcia, warsztaty i koncerty, związane ze sztuką sakralną, mieliśmy w gmachu Muzeum Ikon. Ponadto odbyła się wycieczka objazdowa do meczetu i synagogi, a także wieczory: chrześcijański, żydowski i muzułmański. Poznawanie i integracja młodzieży z różnych zakątków Polski zachodziły na kilka sposobów: poprzez naukę, poprzez zabawę i poprzez całonocne rozmowy. Postaram się opisać po kolei wszystkie niniejsze formy dialogu międzykulturowego.

Wszelkie działania które podjęliśmy w Supraślu wiele nas nauczyły o trzech wielkich religiach świata – chrześcijaństwie, judaizmie i islamie. Jeszcze do dziś w uszach pobrzmiwa żydowska pieśń „ Tojw, tojw lehojdos”, którą śpiewaliśmy także spacerując ulicami Supraśla. Niezapomniany jest trud, który włożyliśmy w napisanie ikony Chrystusa (choć niektórzy pozostawiali na noc nieskończoną, w nadziei że domaluje się sama) czy cierpliwość, by stworzyć wycinankę żydowską (mieliśmy wśród siebie mistrzów, kończących swe dzieło w kilka minut z efektem, którego nie należy komentować). Mieliśmy niesamowite rezultaty ze strzelania z łuku (udając Tatarów). Nie spodziewaliśmy się, że strzały tak często będą lądować w borze, a nie na tarczy.

Zaskoczyły nas nieco warunki pogodowe, jednak nawet deszcz nie był straszny, kiedy szło się z wielkim liściem na głowie udając krasnoludki. Sensacją były także bańki mydlane kupione w pobliskiej księgarni. W przerwach wykładów całe supraskie powietrze tonęło w masie bąbelków. Świetnie ubawiliśmy się wcielając się w role aktorskie do przedstawienia „purymowego”. Pękały bębniaki w uszach, gdy błazen uderzał w talerze. Padaliśmy ze śmiechu gdy zobaczyliśmy korony z czystego złota – czyli papieru.

Program był niezwykle napięty. Poznawaliśmy się więc późnymi wieczorami, bo w dzień musieliśmy przyswajać wiedzę. Wśród nas można było wyłonić słabych, którzy wyłamywali się i szli spać o północy, średniaków – ich zapas energii wystarczał do 2, oraz mocarzy którzy padali dopiero o 4 rano (przynaję się bez bicia, że aż tak długo nie udawało mi się wytrzymać). Cóż można było robić przez tyle czasu? Otóż my z podlaskiego opowiadaliśmy o prawosławiu, a nasi znajomi z lubuskiego o katolicyzmie. Dzięki temu wyjaśniliśmy sobie wiele kwestii spornych, a także pokonaliśmy wszelkie bariery i zahamowania. Wspólnie oddawaliśmy

się także zabawom – grze w butelkę na rozkazy (a wśród nich wejście z parasolką pod prysnicę czy zakradanie się przez dziewczyny do pokoju chłopców i krzyknięcie: „zaliczony”). Zorganizowaliśmy także zieloną noc, której efektem był napis „Babiniec” na drzwiach pokoju dziewczyn i masa pasty do zębów na klamkach drzwiach, pliczkach. Hasłem przewodnim tej nocy mogą stać się także słowa lunatykującego kolegi – „zwalczamy epidemię”, nieświadomego że jest mazany pastą.

Przez wszystkie dni naszego pobytu przyzwyczailiśmy się do tego, że codziennie nas fotografują, a niekiedy nagrywają. Nawet nie sądziliśmy, że my prości, zwykli ludzie, niczym nie odróżniający się od naszych rówieśników, staniemy się obiektem zainteresowania wszelkich mediów – radia, TV i gazet.

Po tylu wspólnych chwilach najboleśniej było rozstanie, kiedy trzeba było ze łzami w oczach pożegnać kolegów i koleżanki, wracające do swych domów, nawet w drugim końcu Polski. Wszyscy byliśmy świadomi, że może nigdy nie nadarzy nam się okazja, by pojechać razem na tak wspaniałą obóz. Oprócz rozwinięcia zdolności artystycznych, nauczyliśmy się na nim także czegoś, co jest może jeszcze ważniejsze – trudnej sztuki nawiązywania dialogu międzykulturowego. Wiemy, jakimi wartościami kierują się przedstawiciele innych wyznań i pojmujemy, że co dla nas jest nieistotne w ich oczach może być bardzo ważne. Zniknęły wszelkie bariery i zahamowania. W naszych sercach i umysłach pozostało jedynie poszanowanie, tolerancja, zrozumienie. Zbyt mało na świecie prowadzi się dyskusji integracyjnych, zbyt mało jest takich spotkań jak to, którego dane nam było doświadczyć od 1 do 10 lipca 2008 r. Wielkie dzięki składamy organizatorom całego przedsięwzięcia.

KONFERENCJA
I PANEL DISKUSYJNY

DIALOG TO BUDOWANIE
WZAJEMNOŚCI

OBJAZD
NAUKOWY

KRUSZYNIANY
TYKOCIN
SUPRAŚL

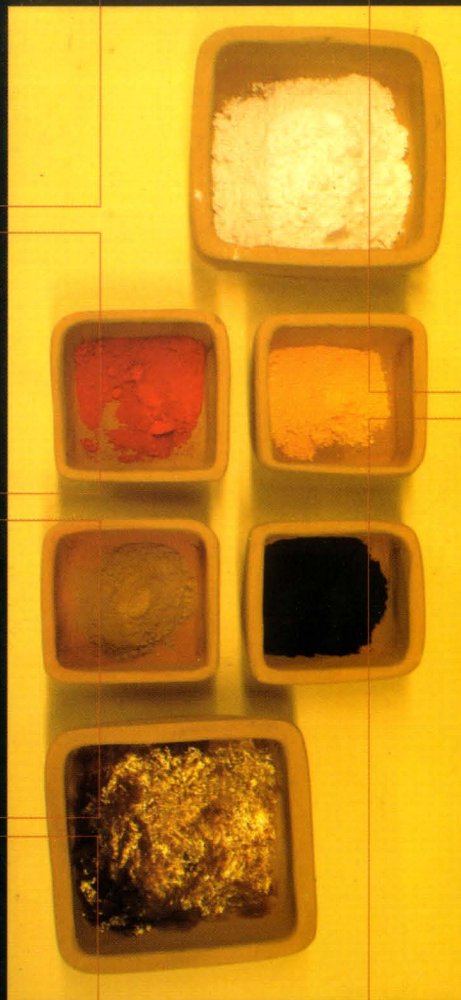
PROJEKCJE
FILMÓW

FILMY PREZENTUJĄCE
TRADYCJE
CHRZEŚCJAŃSKIE,
ŻYDOWSKIE
I MUŻULMAŃSKIE
NA PODLASIU

WARSZTATY

SPOTKANIA ZE SZTUKĄ
SAKRALNĄ
ARCHITEKTURA,
MUZYKA I SZTUKA
SAKRALNA

WYSTAWY

CHRZEŚCIJANIE, ŻYDZI,
MUŻULMANIE
– NA PODLASIU

KONCERTY

GAUDIUM
– OKTET WOKALNY
MUZYKA SAKRALNA
O TRADYCJACH
RZYMSKOKATOLICKICH

POLIFONIA
– CHÓR POLITECHNIKI BIAŁOSTOCKIEJ
MUZYKA SAKRALNA
O TRADYCJACH PRAWOSŁAWNYCH

KONCERT TATARSKI
MUZYKA I TANIEC

MAX KLEZMER BAND
TRADYCYJNA MUZYKA ŻYDOWSKA

35.942